

**A
HALÁLÖSZTÖN ÉS AZ
ÉLETÖSZTÖNÖK**

(„JENSEITS DES LUSTPRINZIPS“)

IRTA

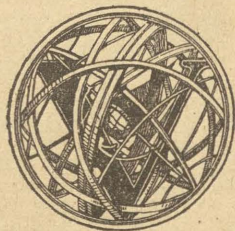
PROF. DR. S. FREUD

A HARMADIK NÉMET EREDETI KIADÁSBÓL FORDITOTTA

KOVÁCS VILMA

AZ ELŐSZÓT IRTA ÉS A FORDITÁST ÁTNÉZTE

DR. FERENCZI SÁNDOR

BUDAPEST

A „VILÁGIRODALOM“ KÖNYV- és DÓVÁLLALAT KIADÁSA

11

1923

Előszó.

Több mint tiz éve, hogy a pszichoanalitikusok nürnbergi kongresszusán eléggé éles ellentétbe kerültem a bostoni Harvard-egyetem egyik hírneves és általam nagyon tisztelt professzorával, ki amellet kardoskodott, hogy a lélekelemzés tudományos anyagát egészében iktassuk be egy újabban nagy népszerűsége jutott filozófiai rendszerbe. A magam részéről erélyesen hangoztattam ezzel szemben, hogy az analízis új tényeit még hosszabb időn át elfogulatlanul, tehát minden merev, eleve megalkotott rendszertől függetlenül kell kutatni és tudományosan kiépíteni; nem zártam ki azonban annak a lehetőségét sem, hogy épen ez új tények alapján talán egészen új, az eddigiektől független világnézet fog idővel kialakulni. Komoly pszichoanalitikusok körében azóta egyre ritkábban hangzott fel a fentihez hasonló követelés, azok pedig, kik ebbe belenyugodni nem tudtak és türelmetlenségükben túlgyorsan akartak végleges bölcséleti alapot teremteni a pszichoanalízis számára, kénytelenek voltak a serényen tovább dolgozók közül kiválni.

Mostanában aztán, úgy látszik, elérkezett az ideje annak is, hogy az analitikus részletkutatást egy-egy percre felfüggeszünk és tekintetünkkel a tudományos anyag egészét átfogva, megpróbáljuk azt valamiképp összeegyeztetni a világról való egyéb tudásunkkal. Örvendetes és ritka jelenség, hogy erre a munkára ugyanaz az elme vállalkozhatott, amelynek a pszichoanalízis a keletkezését és részletes kifejtését is köszönheti. Az a dolgozat, melynek magyar fordítását itt adjuk, azon a határterületen mozog, mely a lélektant és az élettudományokat választja el illetve köti össze egymással.

Freud lélekelemzése, mint tudjuk, annak köszönheti nagy tudományos sikereit, hogy — ellentétben a hivatalos pszichológiával, mely eleve mint a természettudományok egyik ága, azok-

nak a diszciplínáknak a fogalmihoz igyekezett alkalmazkodni — jó ideig csaknem teljesen függetlenítette magát ezektől is és kizárólag a belső, lelki történések tényei alapján próbálta a beteg és az egészséges lélek szerkezetét felépíteni és működésmódját kizárólag megtalálni. E konstruktív munka közben azután eljutott egész az *ösztönökig*, amelyeknek megértéséhez már nem volt elegendő a lélektani tapasztalás, hanem figyelembe kellett venni azt a sok ténybeli adatot is, amit az élettudományi kutatásnak köszönhetünk. És ekkor derült ki, mily termékenyítően hatott megismerésünkre az az időleges elmélyedés a lelki élet világába és mennyivel többet és mélyebbre látunk bele a természeti történésbe is azóta, hogy a magunk ismerete oly nagy lépéssel haladt előre. Ezen voltaképpen nem is szabadna csodálkoznunk. Végre is: a saját énünk, lelkivilágunk, az a része a mindenségnek, melyet legközelebről ismerünk és legalább oly jogosult dolog a magunk mibenlétéről következtetni a környező természetre, mint megfordítva: a természeti jelenségekkel próbálni a magunk mivoltát magyarázni.

Az a kivételnélküliség, amellyel a lelki életben a múlthoz való ragaszkodás, a korábbi egyensúlyi helyzethez való visszatérés törekvése, a *regresszió*, érvényesíti hatását, lehetővé tette, hogy *Freud* az élettudományokban addig kizárólag méltányolt, megmaradásra és előrehaladásra ösztönző hajtóerőkkel a *halál ösztönét* állítsa szembe és ezzel az ösztöntan eddigi önkényességének végét vetve, az élettani történést e két törekvés polaritására redukálja.

A tudós szerénységével bizonytalan tapogatódzásnak minősíti a szerző ezt a kísérletét, de ha valamely elmélet értékét annak értelmező képességével, vagy mint mondani szokás, heurisztikus jelentőségével mérjük, el kell ismernünk, hogy azok az új meglátások, melyeket ez a dolgozat közöl, még beláthatatlan fejlődésnek lehetnek a kiinduláspontjai.

Dr. Ferenczi Sándor.

I.

A pszichoanalitikus elméletben fenntartás nélkül elfogadjuk, hogy a lelki folyamatok lefolyását az örömelv (Lustprinzip) önműködően szabályozza, s úgy hisszük, hogy ez a lefolyás mindenkor kínos feszültség következtében indul meg és oly irányban halad tova, hogy végeredményében ennek a feszültségnek a csökkentésével, tehát a kín elkerülésével vagy az öröm előidézésével essék össze. Ha az általunk tanulmányozott lelki folyamatokat erre a lefolyásra való tekintettel szemléljük, akkor az ökonomiai szempontot vezetjük be munkálkodásunkba. Véleményünk szerint az a leírás, amely a topikai és dinamikai mozzanat mellett megkísérli az ökonomiai szempont értékelését is, a legteljesebb lenne valamennyi jelenleg elképzelhető leírás között és megérdemelné, hogy metapszichológiai leírás néven külön kiemeljük.

Eközben nem érdekel bennünket az a kérdés, hogy az örömelv felállításával mennyiben közeledtünk vagy csatlakoztunk egy bizonyos történelmileg megállapodott bölcsészeti rendszerhez. Ilyen spekulatív feltevésekhez azon törekvésünk közben jutunk el, hogy a mi területünkön adódó mindennapi megfigyelések tényeit leirhassuk és róluk beszámolhassunk. Elsőbbség és eredetiség nem tartozik azon célok közé, amelyek a pszichoanalitikus munkálkodás előtt lebegnek, és azok a benyomások, amelyek ezen elv felállításában alapul szolgálnak, olyan szembeszökőek, hogy alig lehetséges őket figyelmen kívül hagyni. Ezzel szemben hálával adóznánk olyan bölcsészeti vagy lélektani elméletnek, amely megmondaná, hogy mi az értelmük a nekünk annyira parancsoló öröm- és kínérzéseknek. Sajnos e téren nem nyújtanak nekünk semmi használhatót. Ez a lelki életnek leghomályosabb és leghezáférhetetlenebb területe, és ha már semmiképen sem kerülhetjük ki az érintését, akkor, véleményem szerint, a róla való leglazább feltevés lesz a legjobb. Arra szántuk rá magunkat, hogy

az örömet és kínt a lelki életben jelenlevő — és nem valamiképen megkötött — ingerület mennyiségével hozzuk vonatkozásba, olyképen, hogy a kínt e mennyiség gyarapodásának, az öröm e mennyiség csökkenésének felel meg. Nem gondolunk itt egyszerű viszonylatra az érzések ereje és azon változások között, amelyekre az érzések vonatkoztatandók; legkevésbé — a pszichofiziológia minden tapasztalata szerint — egyenes arányra; valószínűleg az időben való csökkenésnek vagy gyarapodásnak a mértéke az a mozzanat, a mely az érzésre döntő jellegű. A kísérlet ezért talán itt tudna utat találni; nekünk analitikusoknak nem tanácsos tovább behatolni ezekbe a problémákba mindaddig, amíg nem vezetnek bennünket egészen határozott megfigyelések.

Azonban gondolkodóba kell, hogy essünk akkor, amikor azt találjuk, hogy oly mélyre látó kutató, mint G. Th. F e c h n e r, az örömről és a kínról olyan felfogást vall, mely lényegében egybeesik azzal, amit a pszichoanalitikus munka kényszerít ránk. F e c h n e r eme nyilatkozata kis művében: *Einige Ideen zur Schöpfung und Entwicklungsgeschichte der Organismen*, 1873, (Abschnitt XI. Zusatz 94. l.) található és következőképen szól: „Amennyiben tudatos hajtóerők mindig örömmel és kínnal vannak kapcsolatban, annyiban öröm és kínt is elképzelhetők pszichofizikai vonatkozásban stabilitásos és instabilitásos viszonyokkal és erre alapítható az a másutt még bővebben kifejtendő hipotézisem, hogy a tudat küszöbét átlépő minden pszichofizikai mozzanat abban a mértékben jár örömmérséssel, amennyiben a teljes stabilitást bizonyos határon túl megközelíti, és abban a mértékben kínnal, amennyiben bizonyos határon túl eltér tőle, míg e között a két határ között, melyek az öröm és kínt qualitativ küszöbének nevezhetők, az esztétikailag közömbösnek bizonyos szélessége terül el...”

Azok a tények, melyek arra készítettek bennünket, hogy az örömelev uralmát valljuk a lelki életben, kifejezésre jutnak abban a feltevésben is, hogy a lelki készülék egyik törekvése az, hogy a benne rejlő ingerület mennyiségét lehetőleg alacsony fokon, vagy legalább is állandó színvonalon tartsa. Ez voltaképen ugyanaz, csak más fogalmazásban, mert, ha a lelki készülék munkája arra irányul, hogy alacsony fokon tartsa az ingerület mennyiségét, úgy mindazt, ami fokozására alkalmas, funkcióellenesnek, azaz kíntosnak kell érezni. Az örömelev az állandósági elvből (Konstanzprinzip) vezethető le; az állandósági elvre valójában ugyan-

azon tények alapján lehetett következtetni, melyek az örömev elfogadására készítették bennünket. Behatóbb tárgyalás során úgy is azt fogjuk találni, hogy a lelki készüléknek ez az általunk feltételezett törekvése nem más, mint sajátos esete a „stabilitásra való törekvés“ elvének, mellyel Fechner az örömev és kínérzéseket vonatkozásba hozta.

Igy azonban be kell vallanunk, hogy tulajdonképpen helytelen dolog azt mondani, hogy az örömev uralkodik a lelki folyamatok lefolyásán. Ha ilyen uralom valóban fennállna, akkor lelki folyamatainkat túlnyomóan az örömevzés kellene hogy kísérje vagy legalább kövesse, holott a legáltalánosabb tapasztalat kereken ellentmond eme következtetésnek. Tehát csakis úgy állhat a dolog, hogy a lélekben erős hajlandóság él az örömev követésére, mellyel azonban bizonyos más erők vagy körülmények szállnak szembe, úgy hogy a végkimenetel nem felel meg mindig az örömevzésre való hajlandóságnak. (V. ö. ezzel Fechner hasonló alkalommal tett megjegyzését [ugyanott 90. l.]: „Azzal azonban, hogy a célra való törekvés még nem jelenti a cél elérését és hogy a cél különben is csak megközelítéssel érhető el . . .“) Ha mármost figyelmünket arra a kérdésre irányítjuk, hogy milyen körülmények hiúsítják meg az örömev hatalomra jutását, megint biztos és ismerős talajra lépünk és analitikus tapasztalatainkat bőségesen alkalmazhatjuk a válasz megadásánál.

Az örömev gátlásának első törvényszerű esetét jól ismerjük. Tudjuk, hogy az örömev a lelki készülék primér munkamódjának sajátossága és hogy a szervezet önfenntartására a külvilágban adódó nehézségek közepett jóformán már eleve hasznavehetetlen, sőt nagy mértékben veszélyes. Az én önfenntartási ösztöneinek behatása alatt az örömevet a valóság elve (Realitátsprinzip) váltja fel, mely, anélkül, hogy az örömszerzésre irányuló szándékot feladná, mégis elodázza a kielégülést, lemond ennek különböző lehetőségeiről és megköveteli és keresztülviszi a kinnak ideiglenes elviselését az örömhöz vezető hosszú kerülőúton. Az örömev még hosszú időn át megmarad a nehezebben nevelhető szexuális ösztönök munkamódjának, és újra meg újra megismétlődik, hogy az öröm elve akár az utóbbiak révén, akár magában az ében leteperi a valóság elvét, az egész szervezet ártalmára.

Kétségtelen viszont, hogy az örömevnek a valóságélv által való felváltását a kínos tapasztalatoknak csak csekély és

nem is a legintenzivebb részében tehetjük felelőssé. Egy másik, nem kevésbé törvényszerű forrása a kín kiváltódásának a lelki készülék konfliktusaiból és hasadásaiból adódik, a közben, hogy az „én“ a magasabb összetételű organizációkká való fejlődésén megy át. Majd minden energia, mely a lelki készüléket megtölti, a veleszületett ösztönrezdülésekből származik, de nem mindannyiuk előtt áll nyitva ugyanazon fejlődési fázisok útja. Utközben minduntalan megtörténik, hogy egyes ösztönök vagy ösztönrészek követeléseik és céljaik tekintetében összeférhetetleneknek bizonyulnak azokkal a többi ösztönökkel, amelyek az én összefogó egységévé tudnak tömörülni. Ezen egységből azután az elfojtási folyamat (Verdrängung) lehasítja őket, visszatartja őket a lelki fejlődés alacsonyabb fokán és mindenekelőtt elvágja előlük a kielégülés lehetőségének útját. Ha azután sikerül nekik keresztül utakon közvetlen vagy pótló kielégüléshez vergődni keresztül, ami az elnyomott szexuális ösztönöknél oly könnyen megésszik, akkor ezt a sikert, amely máskülömben örömléhetőség lett volna, az én kínosnak érzi. A régi, elfojtásba fulladt konfliktus következtében az örömlv újabb áttörést szenvedett, épen mi alatt bizonyos ösztönök azon dolgoztak, hogy ezt az elvet követve új örömet szerezzenek; azon folyamat részleteit, mely által az elfojtás valamely örömléhetőséget kínforrássá változtat, nem értettük meg még elég jól, vagy nem tudtuk elég világosan ábrázolni, de annyi bizonyos, hogy minden neurotikus kín ilyen természetű: öröm, amelyet nem lehet annak érezni.

A kín e két forrása még távolról sem fedí kínos élményeink többségét, de a többiről a jogosultság bizonyos látszatával állíthatjuk, hogy létezésük nem mond ellent az örömlv uralmának. A legtöbb kín, amit érzünk, végre is észrevevésünkből folyó kín: vagy kielégületlen ösztönök nyomásának észrevevése, vagy külső észrevevés, legyen bár ez önmagában véve kínos, vagy olyan, amely kínos várokozásokat ébreszt a lelki készülékben, úgy hogy ez azokat veszélyeseknek ismeri fel. Ezekre az ösztönigényekre és fenyegető veszedelmekre való reakciót, melyben a lelki készülék tulajdonképeni tevékenysége megnyilvánul, korrekt módon irányíthatja az örömlv, vagy az ezt módosító valóságai elv. Ugy látszik tehát, mintha nem volna szükséges az örömlv további korlátozását elismernünk és mégis épen a külső veszélyre való lelki reagálás megvizsgálása szolgáltathat új anyagot és vezet új kérdések feltevéséhez az itt tárgyalt probléma körül.

II.

„Traumás neurózisnak“ nevezték már régtől fogva azt az állapotot, melyet súlyos erőművi rázkódtatások, vonatösszeütközések és egyéb életveszélyes balesetek következményeként irtak le. Az épen most lezajlott szörnyű háború óriási számban idézte elő az ilyfajta megbetegedéseket és így legalább véget vetett annak a kisértésnek, hogy e betegségeket az idegrendszernek mechanikus erők által okozott szervi sérülésére vezessék vissza.¹ A traumás neurózis kórképe, hasonló mozgási tünetekben dús volta révén közel áll a hisztériához, azonban rendszeren túltesz rajta a szubjektív szenvedés erősen kifejezett tünetei által, körülbelül úgy, mint a hypochondria vagy a melancholia, továbbá azzal, hogy itt a lelki teljesítmény sokkal szélesebbkörű, általános legyengülésének és szétzilálásának bizonyítékai észlelhetők. Mindeddig nem jutottunk el sem a háborús neurózis, sem a békebeli traumás neurózis teljes megértéséhez. A háborús neurózisnál egyrészt magyarázatul szolgált, másrészt ismét zavaróan hatott, hogy ugyanaz a kórkép alkalomadtán durva mechanikus erő segítségével nélkül is előállhatott; a közönséges traumás neurózisnál két jelleg dombozódik ki, amelyből a kutatás kiindulhatott, először, hogy előidézésében a főszerep úgy látszik a meglepetés mozzanatának, a rémületnek jut, másodsor pedig, hogy egy, ugyanakkor elszenvedett sérülés vagy sebesülés többnyire a neurózis keletkezésé ellen hatott. Helytelenül használják a rémület, a félelem és a szorongás kifejezéseket szinoním értelemben; a veszélyhez való viszonyuk jól megkülönböztethetővé teszi őket. A szorongás bizonyos állapotot jelöl meg, amilyen a veszélyre való várakozás és előkészület, még ha akkor a veszély ismeretlen is előttünk; a félelem megkívánja egy meghatározott tárgy létezését, melytől

¹ V. ö. Zur Psychoanalyse der Kriegsneurosen, mit Beiträgen von Ferenczi, Abraham, Simmel und E. Jones, Band I. der Intern. psychoanalyt. Bibliothek, 1919.

félünk; a rémület pedig az az állapot, melybe oly veszedelem támadásának esetében jutunk, amelyre előkészülve nem voltunk, ez a meglepetés mozzanatát hangsúlyozza. Nem hiszem, hogy a szorongás tudna traumás neurozist kiváltani, van a szorongásban valami, ami megvéd a rémület, tehát a rémületi neurozisz ellen is. Erre a tételre később vissza fogunk térni.

Az álom tanulmányozását a legmegbízhatóbb útnak tekintetjük a mélységben lefolyó lelki történések felkutatására. Már most a traumás neurotikus áloméleletet az jellemzi, hogy az a beteget újra meg újra visszavezeti balesetének helyzetébe, melyből új rémülettel ébred fel. Ezen távolról sem csodálkoznak még eléggé. Ugy vélik, hogy épen csak a traumatikus élmény benyomásának az ereje mellett tesz bizonyosságot az, hogy a betegnek még álmába is minduntalan betolakszik. A beteg, úgy mondják, lelkileg rögzítve marad a traumához. A hisztériánál régen ösmerjük a megbetegedést kiváltó élményhez való rögződést. Breuer és Freud hangoztatták 1893-ban: a hisztériások nagyrészt remiszenciákban szenvednek. A háborús neurozisznál egyes megfigyelők, mint Ferenczi és Simmel, meg tudtak néhány motorikus tünetet magyarázni a traumás mozzanathoz való rögződéssel.

Ellenben nincs tudomásom arról, hogy traumás neuroziszban szenvedők ébrenlétük alatt sokat foglalkoznának balesetük emlékével. Talán inkább azon igyekeznek, hogy ne gondoljanak rá. Félreismerjük az álom természetét, ha magátólértetődőnek vesszük azt, hogy az álom visszavezeti a beteget a betegségét előidéző helyzetbe. Inkább megfelelne az álom természetének az, ha a beteg elé egészségének vagy remélt gyógyulásának idejéből varázsolna képeket. Ha nem akarjuk, hogy a baleseti neurotikusok álmai miatt meginogjon hitünk az álmok vágyteljesítő tendenciájában úgy talán csak az a kiút marad még számunkra, hogy abban az állapotban sok más funkcióval együtt az álomé is megrendül, és eltér eredeti szándékától, avagy gondolnunk kellene az „én“ talányszerű mazochisztikus tendenciáira.

De most azt javaslom, térjünk el a traumás neurozisz homályos és komor tárgyától, és tanulmányozzuk a lelki készülék munkamódját legkorábbi normális működéseinek egyikénél. A gyermek játékára gondolok.

A gyermek játékára vonatkozó különböző teóriákat a közelmultban Pfeifer Zs. állította össze és méltatta analitikus szem-

pontból az „Imago“-ban (V/4); itt utalhatok erre a munkára. E teóriák azon fáradoznak, hogy megfejtsék a gyermek játékának indító okait, anélkül azonban, hogy e mellett az ökonómiai szempontot, az örömszerzésre való tekintetet, állítanák előtérbe. Felhasználtam egy kínálkozó alkalmat, hogy megfejtssem egy 1½ éves kis fiú első önállóan kieszelt játékának értelmét, anélkül, hogy ezzel a jelenségek egészét át akartam volna fogni. Több volt ez felületes megfigyelésnél, mert néhány hétig egy fedél alatt éltem azzal a gyermekkel és szüleiével, és elég soká tartott, míg a rejtélyes és állandóan megismételt cselekvés felfedte előttem valódi értelmét.

A gyermek értelmi fejlettsége korántsem volt rendkívüli, másfél éves korában alig gagyogott néhány értelmes szót, azonkívül több jelentős hanggal is rendelkezett, melyeket környezete megértett. De jó rapportban volt szüleiével és az egyetlen cseléd-lánnyal és ezek „jóra való“ jellemét dicsérték. Nem zavarta szüleit éjszaka, lelkiismeretesen betartott minden tilalmat, mely arra vonatkozott, hogy bizonyos tárgyakhoz ne nyúljon és bizonyos szobákba ne menjen be és a mi fő, sohasem sirt, ha az anyja órákra elhagyta, bár gyöngéden csüggött az anyján, aki őt nemcsak maga táplálta volt, de minden idegen segítség nélkül gondozta és ápolta. Nos, ez a jó gyermek azt az alkalomadtán zavaró szokást vette fel, hogy minden apró tárgyat, amely keze ügyébe jutott, messze elhajított a szoba sarkába az ágy alá, úgy, hogy sokszor nem csekély munka volt játékeit összekeresni. Eközben az érdeklődés és elégedettség kifejezésével hangos, hosszan elnyújtott o-o-o-o hangot hallatott, mely az anya és a megfigyelő egybehangzó ítélete szerint nem fölkiáltó szó volt, hanem a „fort“ (el) szót jelentette. Végre is rájöttem, hogy ez voltaképp játék, és hogy a gyermek minden játékszerét csak arra használja, hogy „eltávozósdi“ játszon velük. Egy napon aztán megfigyelésem megerősített felfogásomban. Volt a gyermeknek egy faorsója, melyre madzag volt kötve. Eszébe sem jutott, hogy azt pl. a földön maga után húzza, mint egy kocsit, hanem a madzagjánál fogott orsót igen ügyesen átdobta lefüggönyözött ágyacskája szélén, úgy, hogy az orsó eltűnt benne, jelentőségteljes o-o-o-o-ját mondta hozzá, majd a madzaggal kihúzta az orsót az ágyból, de most már boldog „itt“=el („Da“) üdvözölte. Ez volt tehát a játék a maga teljességében, eltűnés és visszatérés, amiből többnyire csak az első részt lehetett megfigyelni és azt egymagában ismételtette fárad-

hatatlanul játékképen, bár kétségtelen, hogy a nagyobb öröm a játék második részéhez kapcsolódott.²

A játék magyarázata most már közelfekvő volt. Összefüggött a gyermek ama nagy kulturteljesítményével, az ösztönkielégülésről való lemondással, amelynek alapján anyja távozását ellenkezés nélkül tűrte. Mintegy kárpoztást keresett érte oly módon, hogy ugyanazt az eltűnést és visszatérést minden elérhető tárgyyal önmaga rendezte meg. E játék affektív értékelésénél természetesen közömbös, hogy a gyermek maga találta-e ki, vagy ösztönzés következtében sajátította-e el. Érdeklődésünk más pontra fog terelődni. Lehetetlen, hogy anyja távozása a gyermeknek kellemes, vagy akár csak közömbös lett volna. Hogy fér össze már most az öröm elvével, hogy ezt a kínos élményt mint játékot megismételte? Talán megpróbálja valaki ezt úgy magyarázni, hogy az eltávozást az örömmel üdvözölt hazatérés előfeltételeként kellett eljátszania, és az utóbbiban rejlik a játék valódi célja. De ennek ellentmondana az a megfigyelés, hogy az első részt, az eltávozást a gyermek a játékában egymagában hozta színre, és még hozzá összehasonlíthatatlanul gyakrabban, mint az örömteljes befejezésig juttatott teljes játékot.

Ilyen egyedülálló esetnek analízise nem hoz biztos döntést; elfogulatlan szemlélésnél azt a benyomást nyerjük, hogy a gyermek más okból csinált játékot az élményből. Az élmény közben ő volt a passzív fél, az élmény őt sujtotta és most az aktív szerepet szerzi meg magának, amikor ugyanazt, noha kínos volt, játékosan megismétli. Hatalombakerítési ösztönnek nevezhetnők e törekvést, mely függetleníti magát attól, hogy az emlék önmagában véve örömteljes-e vagy sem. De megkísérélhetünk más értelmezést is. A tárgy elhajítása, úgy, hogy az eltűnjön, az életben elfojtott bosszúvágy kielégítését is jelentheti, melyet a gyermek az anyja ellen érez, amiért az eltávozott tőle, és ez a dacos értelme lehet: „Jó, csak menj el, nem kellesz nekem, magam küldelek el téged!” Ugyanaz a gyermek, akit 1½ éves korában első játékánál megfigyeltem, egy évvel később azt a játékszerét, mely miatt bosszankodott, a földre szokta volt dobni és eközben azt

² Ez az értelmezés egy további megfigyelés által teljes beigazolást nyert. Egy napon a néhány órán át távollevő anyját így üdvözölte: Bébi o-o-o-o! amit eleinte nem értettünk meg. Nemsokára kiderült, hogy a gyermek hosszas egyedülléte alatt megtalálta a módját annak, hogy miképp tüntesse el önmagát is. Felfedezte tükörképét a földig érő állótükörben aztán leguggolt, úgy, hogy a tükörkép „el” volt.

mondta: „geh' in K(r)ieg!“ (menj a háborúba!) Akkoriban mesélték neki, hogy távollevő apja háborúban van; az apát egyáltalán nem nélkülözte, hanem világos jelét adta annak, hogy nem lenne inyére, ha anyja egyedüli birásában megzavarnák.³ Más gyermeknél is észleltük, hogy a személyek helyett tárgyak elhajításával fejezik ki hasonló indulataikat.⁴ Ezekután kételyünk támad, vajjon az a vágy, hogy valamely mély benyomást lelkiileg feldolgozzunk és teljesen hatalmunkba kerítsünk, képes-e priméren, és az öröm elvétől függetlenül megnyilvánulni. Az itt tárgyalt esetben, talán csak azért ismételt a gyermek játékaival egy kellemetlen benyomást, mert ezzel az ismétléssel más fajtájú, de közvetlen örömszerzés van egybekötve.

A gyermekjáték további megfigyelése sem segít bennünket e két felfogás közötti ingadozásunkban. Látjuk, hogy a gyermekek játékaikban mindent megismételnek, ami az életben mély benyomást tett rájuk, hogy eközben lereagálják a benyomás erejét, és ezáltal úgyszólván a helyzet uraivá válnak. De másrészt világos, hogy egy kívánság befolyásolja összes játékukat, mely ezt a kort uralja, a vágy: bárcsak felnőtt lennék és úgy cselekedhetnék, mint a felnőttek. Azt is megfigyelhetjük, hogy az élményt kínos jellege nem teszi mindig hasznavehetetlenné a játék számára. Ha az orvos a gyermek torkát nézi vagy kis műtétet végez rajta, egész bizonyos, hogy ez az ijesztő élmény lesz a legközelebbi játék tartalma, de nem tekinthetünk el attól, hogy eközben a más forrásból táplálkozó örömyereség elvitathatatlan. Amidőn a gyermek az átélés passzivitását a játék aktivitásával cseréli fel, akkor azt a kellemetlenséget, ami őt érte, játszótársával érezteti és ily módon ezen a helyettesítő személyen tölti ki bosszúját.

E fejtegetésekből mindenesetre kitűnik, hogy felesleges a játék motivumánál különleges utánzóösztön feltételezése. Teszgyük még hozzá azt a figyelmeztetést, hogy a felnőttek művészi játéka és utánzása, mely ellentétben a gyermek viselkedésével, a nézőre akar hatni, bár nem kiméli meg a legfájdalmasabb benyomásoktól, pl. a tragédiában: mégis igen nagy élvezetet okozhat.

³ Mikor a gyermek 5¼ éves volt, az anyja meghalt. Most, hogy tényleg „el“ volt, a gyermek a bánat semmi jelét nem mutatta. Igaz ugyan, hogy közben még egy gyermek született, akire nagyon féltékeny volt.

⁴ V. ö. Eine Kindheitserinnerung aus „Dichtung und Wahrheit.“ Imago V/4. Sammlung kl. Schriften zur Neurosenlehre, IV. Folge.

Ez meggyőz bennünket arról, hogy van út és mód az örömev uralma alatt is arra, hogy az önmagában véve kellemetlen emlékezés és lelki feldolgozás tárgyává tegyük. Hadd foglalkozzék valamely ökonomikus irányzatú esztétika ezekkel a végül örömyereségben végződő esetekkel és helyzetekkel; a mi szándékaink javára nem szolgáltatnak semmit, mert az öröm elvének létezését és uralmát már eleve feltételezik és nem tanuskodnak oly tendenciák hatásáról, melyek az örömev határán túl esnek, melyek ősbek mint ez az elv és függetlenek tőle.

III.

Huszonöt esztendei kitartó munka eredményeként a pszichoanalitikus technika közvetlen céljai ma már egészen mások, mint kezdetben voltak. Eleinte az analízáló orvos nem törekedett egyébre, mint hogy a beteg előtt elrejtett tudattalanra rátaláljon, azt összeállítsa és a beteggel a kellő időben közölje. A pszichoanalízis első sorban értelmező művészet volt. De minthogy a terapeutikus feladat ezáltal még nem oldódott meg, rögtön felmerült az a legközelebbi törekvés, hogy a beteg a konstrukció helyességét az orvos unszolására saját emlékeivel támassza alá. Ezen fáradozás közben a fősúly a beteg ellenállására esett; a művészet most már az ellenállásoknak minél koraibb felfedezésében, a beteg előtt való föltárásában és abban állott, hogy emberi befolyásolással (itt van a helye az „indulatáttétel“ formájában ható szuggesztióknak) rávegye a beteget az ellenállások föladására.

Ekkor azonban mind világosabbá vált, hogy a kitűzött cél, — a tudattalannak tudatosná tétele — ezen az úton sem érhető el teljesen. A beteg nem tud a benne elfojtottakra teljesen visszaemlékezni, talán épen a leglényegesebbekre nem, és így nem győződhet meg a vele közölt konstrukció helyességéről. Viszont kénytelen az elfojtottat jelen élményként megismételni, a helyett, hogy — amit pedig az orvos szívesebben látna — a múlt egy részeként emlékébe idézné.⁵ Ez az egyáltalán nem kívánatos hűséggel fellépő reprodukció mindig az infantilis szexuális életnek, tehát az Ödipuskomplexumnak és kiágazódásainak egy részét tartalmazza, és rendszerint az indulatáttétel vagyis az orvoshoz való viszony területén játszódik le. Ha a kezelés idáig eljutott, úgy azt mondhatjuk, hogy a régi neurózist most egy új:

⁵ L. Zur Technik d. Psa. II. Erinnern, Wiederholen u. Durcharbeiten. Samml. kl. Schriften z. Neurosenlehre IV. Folge 441 l. 1918.

indulatáttételi neurózis váltotta fel. Az orvos azon volt, hogy ennek az áttételes neurózisnak a területét lehetőleg szűkítse, minél többet szorítson át az emlékezésbe és minél kevesebbet engedjen a megismétlődés útjára térni. Az a viszony, ami az emlékezés és a reprodukció között áll elő, minden esetben más és más. Rendszerint nem kimélheti meg az orvos az analízis alatt állót a kúra ezen fázisától; kell, hogy újra átélesse vele elfelejtett életének bizonyos részét és gondoskodnia kell arról, hogy megmaradjon a főlény bizonyos mértéke, melynek segítségével a látszólagos realitás mégis csak a feledésbe merült múlt tükröződéseként legyen felismerhető. Ha ez sikerül, akkor a beteg meggyőzése és az ettől függő terapeutiai eredmény biztosítva van.

Hogy ezt az „ismétlési kényszert“ mely a neurótikusok pszichoanalitikus kezelésénél megnyilvánul, jobban megérthessük, meg kell mindenekelőtt szabadulnunk azon tévedéstől, mintha az ellenállások legyőzése közben a „tudattalan“ ellenállásával kellene megküzdeni. A tudattalan, azaz, az „elfojtott“, egyáltalán nem tanúsít ellenállást a kúra fáradozásaival szemben, hisz ő maga is ép arra törekszik, hogy a ránehezülő nyomás alól tudatra juthasson, vagy a reális cselekvés által való levezetéshez elérhessen. Az ellenállás a kurában a lelki életnek ugyanazon magasabb rétegeiből és rendszereiből származik, melyek annakidején az elfojtást létesítették. Az a körülmény azonban, hogy az ellenállások indító okai, sőt ők maguk is — tapasztalás szerint — a kurában eredetileg tudattalanok, arra int bennünket, hogy kifejezésmódunk egy célszerűtlenségét kijavítsuk. Elkerüljük a homályosságot, ha nem a tudatot és tudattalant, hanem az összefüggő ént és az elfojtottat állítjuk egymással szembe. Maga az „én“ is sok tekintetben kétségkívül tudattalan, épen az a része, melyet az én magjának nevezhetünk; csak egy csekély részét fedi a tudatelőttes elnevezés. Ha a csupán leíró kifejezésmódot ilyenénképen egy szisztematikussal vagy dinamikussal helyettesítjük, azt mondhatjuk, hogy az analízis alatt állók ellenállása az énjükből indul ki, így aztán rögtön rájövünk, hogy az ismétlési kényszer csak az elfojtott tudattalan rovására irható. Valószínűleg nem nyilvánulhatott meg, míg a kúra támogató munkája meg nem lazította az elfojtást.⁶

⁶ Más helyütt magyarázom, hogy a kúra „szuggesztív hatása“ az, ami itt segíti az ismétlési kényszert, tehát a mélyen, a tudattalan szülő komplexumban gyökeredző engedelmesség az orvos iránt.

Kétségtelen, hogy a tudatos és tudatelőttés én ellenállása az örömev szolgálatában áll, hiszen azt a kint akarja elkerülni, melyet az elfojtott rész felszabadulása okozna és a mi fáradozásunk oda irányul, hogy a realitás elvére való hivatkozással lehetővé tegyük a kínos érzések bebocsájtását. Ámde milyen vonatkozásban van az ismétlési kényszer az örömevvel? Világos, hogy a legtöbbje annak, amit az ismétlési kényszer újból átétel velünk, az énnel csak kint okozhat, mert hiszen elfojtott ösztönrezdülések eredményeit hozza napvilágra, ámde olyan kín ez, melynek jelentőségéről már egyszer szóltunk és amely nem ellenkezik az örömevvel, kín az egyik rendszer számára és egyidejűleg kielégülés a másik részére. Azonban új és figyelemreméltó tény, melyről most kell leírást adnunk, az, hogy az ismétlési kényszer a múlt olyan élményeit is visszahozza, melyek nem tartalmazzak örömlétehetőséget, s melyek soha sem lehettek kielégülések, még azóta elnyomott ösztönrezdülések kielégülései sem.

Az infantilis szexuális élet korai hajtásának, vágyainak a realitással összeférhetetlen volta és a gyermek fejlődési fokának elégtelensége miatt el kellett pusztulnia. Igen kínos alkalmakkor, mélységesen fájdalmas érzések kíséretében pusztult el. A szerelmi veszteség és a balsiker az önbizalomnak állandó megrendülését hagyta hátra, narcisztikus hegként, amely az én tapasztalataim, valamint Marcínowski⁷ fejtegetései szerint, a legerősebb járulékot szolgáltatja, a neurotikusoknál oly gyakori „alsóbbrendűség érzéséhez”. (Minderwertigkeitsgefühl.) A szexuális kutatás, melynek a gyermeki testi fejlettség korlátokat szabott, nem jutott kielégítő befejezéshez; innen a későbbi panasz: semmivel sem tudok elkészülni, nekem semmi sem sikerülhet. A gyengéd kapcsolatot, mely a gyermeket a szülőhöz, rendszerint az ellenkező neműhöz fűzte, aláásta a csalódás, a hiábavaló várakozás a kielégülésre, a féltékenység új gyermek születésekor, ami a szeretett apa vagy anya hütlenségének kétségtelen bizonyítéka volt; a véres komolysággal megkísérelt próbálkozás, hogy önnön erejéből hozzon létre ilyen gyermeket, szégyenteljes kudarcot vallott; a gyermek iránt tanúsított gyengédség alábbszállása, a nevelés növekedő igényei, a vele járó komoly szavak, alkalmadtán egy-egy büntetés, végre is teljesen nyilvánvalóvá tették előtte,

⁷ Marcínowski, Die erotischen Quellen der Minderwertigkeitsgeföhle. (Az alsóbbrendűség érzéseinek erotikus forrásai). Zeitschrift für Sexualwissenschaft, IV., 1918.

hogy neki a mellőztetés jutott osztályrészül. Van annak egy-néhány szabályszerűen visszatérő típusa, ahogy a gyermekkor tipikus szerelmének vége szakad.

Mindezeket a kellemetlen eseményeket és fájdalmas érzelmeket a neurotikus az indulatáttételben megismétli, és nagy ügyességgel kelti új életre. A még befejezetlen kúra megszakítására törekszenek, újból meg tudják maguknak szerezni a mellőztetés benyomását, az orvost kemény szavakra és hűvös viselkedésre kényszerítik, a féltékenységre alkalmas tárgyat megtalálják, az ősidőbeli forrón kívánt gyermeket nagy ajándék adásának elhatározásával vagy annak beigérésével helyettesítik, mely többnyire ép oly kevésbé realizálódik, mint amaz.

Annakidején mindezekből semmi sem szerezhett örömet; azt hihetnők, csekélyebb kint kellene ma okoznia, hogyha az emlékezetbe jutna, mint ha új élménnyé alakul ki. Persze olyan ösztönök működéséről van szó, melyeknek kielégülést kellene hozniok, de az a tapasztalat, hogy e helyett akkoriban is csak kint okoztak, mit sem használt. Mégis meg kell ismétlni. Hiába, egy kényszer erre ösztökél.

Ugyanazt, amit a pszichoanalízis a neurótikusok indulatáttételi tünetéinél mutat ki, megtalálhatjuk a nem-neurótikusok életében is. Sorsüldözöttek benyomását teszik, élményeiken keresztül vonul egy démonikus vonás és a pszichoanalízis kezdetől fogva úgy vélekedett, hogy az ilyen emberek nagyrészt önmaguk idézik elő sorsukat, a melyet a korai gyermekkor emlékei determinálnak. A kényszer, mely itt megnyilvánul, nem különbözik a neurótikusok ismétlési kényszerétől, bár az előbbiek sohasem mutatták a tünetképzés formájában elintézett neurótikus konfliktus jeleit. Ismerünk embereket, kiknél minden emberi vonatkozás ugyanígy végződik: jóltevőket, kiket idővel minden gyámoltjuk neheztelve hagy el, bármilyen különbözők voltak is azok egyébként, kik tehát, úgy látszik, arra vannak predesztinálva, hogy a hálátlanság minden keserüségét fenékiig ürítsék.

Ismerünk férfiakat, kiknél minden barátság úgy végződik, hogy a barát elárulja őket; és másokat, akik számtalanszor ismétlik életükben azt, hogy egy embert, a maguk szemében vagy esetleg a nyilvánosság előtt a tekintély magas polcára emelnek és ezt az autoritást meghatározott időn belül maguk döntenek le, hogy aztán ujjal helyettesítsék; szerelmeseket, kiknél minden gyengéd viszony ugyanazon fázisokon megy át és ugyanúgy végződik

stb. Aligha csodálkozunk „az azonosnak ezen az örök ismétlődésén“, ha az illető aktív viselkedéséről van szó és ha megtaláljuk lényében azt a mindig egyforma jellemvonást, melynek az azonos élmények megismétlődésében kell megnyilatkoznia. Sokkal erősebb benyomást gyakorolnak ránk azok az esetek, melyekben az egyén látszólag passzívan él át valamit, amit befolyásolni nincs módjában és mégis, ugyanannak a sorsnak ismétlődése teljeseedik be rajta. Gondoljunk pl. azon nő élettörténetére, kinek három házassága végződött oly módon, hogy férje rövidesen megbetegedett és haláláig kellett ápolnia.⁸ Tasso adta a legmegrendítőbb költői leírását az ilyen végzetnek romantikus époszában, a „Gerusalemme Liberata“-ban. Tankréd lovag megölte imádott Clorindáját, nem tudva, hogy egy ellenséges lovag vértetében Clorinda küzdött vele. Temetése után behatol egy elvarázsolt kísérteties erdőbe, mely a keresztes vitézek hadát rémíti; ott egy magas fát széthasít kardjával, de a fa sebéből vér ömlik és Clorindának hangja, kinek lelke a fába volt száműzve, vádolja, hogy újból csak őt, szerelmét sebezte meg.

Ilyen megfigyelések láttára, melyekhez az indulatáttételben tanúsított viselkedés és az emberi sors észlelése juttat minket, bátran elfogadhatjuk, hogy a lelki életben tényleg van ismétlési kényszer, mely az örömelven túlteszi magát. Most már hajlandók leszünk arra is, hogy úgy a balesetneurotikusok álmainak mint a gyermek játékaiknak indító okát erre a kényszerre vezessük vissza. Igaz ugyan, hogy az ismétlési kényszer hatásait csak ritka esetben tapasztaljuk tisztán, minden más motívum segítségével nélkül. A játéknál már hangsúlyoztuk, hogy keletkezése milyen egyéb értelmezést enged még meg. Úgy látszik, hogy itt ismétlési kényszer és direkt örömteljes ösztönkielégülés szoros egyesülésbe bogozódnak. Az indulatáttétel jelenségei nyilvánvalóan az elfojtáshoz ragaszkodó én ellenállásának szolgálatában állnak; az ismétlési kényszert, melyet a kúra saját céljaira akart felhasználni, az örömelvhez ragaszkodó én mintegy a saját oldalára vonja. Sok minden, amit kényszerítő végzetnek lehetne nevezni, érthetővé válik észszerű mérlegelés után, úgy, hogy nem érezzük annak szükségét, hogy új, titokzatos indokot keressünk mögötte. Legkevésbé gyanusak talán a baleseti álmok, de köze-

⁸ V. ö. C. C. Jung találó megjegyzéseivel: Die Bedeutung des Vaters für das Schicksal des Einzelnen. (Az atya jelentősége az egyes ember számára). Jahrbuch f. Psychoanalyse. I. 1909.

lebbi megfontolás után meg kell engednünk, hogy még a többi példában sem fedik a tényállást az általunk ismert motivumok teljesítményei. Elégé igazolt az ismétlési kényszer elfogadása, és azt eredetibbnek, elementárisabbnak, ösztönösebbnek látjuk, mint az általa félretolt örömelvet. Viszont, ha létezik a lelkiekben ilyen ismétlési kényszer, akkor szeretnénk róla egyetmást tudni: milyen feltételek mellett jelentkezik, milyen viszonylatban áll az örömelvvel, melyről bizvást feltételeztük, hogy a lelki élet izgalmi folyamatainak lefolyása fölött uralkodik.

IV.

Ami most következik, okoskodás, sokszor messzire elkalandozó okoskodás, melyet mindenki saját beállítottsága szerint méltathat vagy elhanyagolhat; ezenfelül pedig kísérlet arra, hogy egy ötletet következetesen kiaknázzunk, kíváncsiságból, vajjon hová fog az vezetni.

A pszichoanalitikus spekuláció ahhoz a tudattalan történések megvizsgálásánál szerzett benyomáshoz kapcsolódik, hogy a tudat nem lehet a legáltalánosabb jellege a lelki történéseknek, hanem azoknak csak sajátos funkciója. Metapszichológiai kifejezésmóddal azt állítja, hogy a tudatosság egy bizonyos rendszer teljesítménye, melyet tudatnak (Bw)* nevez. Miután a tudat lényegében a külvilágból érkező ingerek észrevezését szolgáltatja, továbbá az öröm és kín érzéseit, mely utóbbiak csak a lelki készülék belsejéből származhatnak, ennél fogva az észrevező-tudatrendszernek (W—Bw) térbeli helyet jelölhetünk ki. A külső és belső világ határán kell lennie, a külvilág felé kell, hogy forduljon, és a többi lelki rendszert körülburkolja. Megjegyezzük ezután, hogy e feltevésekkel semmi újat nem merészeltünk mondani, hanem csatlakoztunk a lokalizáló agyanatomiához, mely a tudat „helyét” az agykéregben, a központi szerv legkülső beburkoló rétegében képzeleli. Az agyanatomia nem érzi a szükségét, hogy gondolkodjék azon, miért van a tudat — az anatomia nyelvén szólva, — épen az agy felszínén elhelyezve, ahelyett, hogy jól elrejtve, valahol a legbensőbb belsőben tanyázna. Talán messzibbre jutunk, ha a mi észrevezés — tudat (W—Bw) rendszerünk alapján vezetjük le ezen elhelyeződés értelmét.

A tudat nem az egyetlen sajátosság, melyet az ezen rendszerben nyilvánuló folyamatoknak tulajdonítunk. Pszichoanalitikus tapasztalataink benyomására támaszkodva, feltesszük, hogy a

* A rövidítésben ragaszkodtunk az eredetihez, Bewusstsein = Bw (tudat); Wahrnehmung = W (észrevezés).

többi rendszerben minden ingerületi folyamat tartós nyomokat (Dauerspür) hagy vissza az emlékezés bázisa gyanánt, szóval emlékmáradványokat, melyeknek a tudatossá váláshoz nincs közük. Gyakran ép akkor a legerősebbek és tartósabbak ezek, ha az őket hátrahagyó folyamat sohasem vált tudatossá. Nehezen hisszük azonban, hogy az ingerület ily állandó nyomai az észrevevő tudati (W—Bw) rendszerben is létrejönnek. Ha ezek mindig tudatosak maradnának, úgy ez hamarosan korlátozná e rendszernek új ingerek befogadására való alkalmasságát,⁹ a másik esetben, ha t. i. ugyanott tudattalanná válnának, az elé a feladat elé állítanának bennünket, hogy tudattalan történések létezését magyarázzuk meg egy olyan rendszerben, melynek működését különben a tudat tüneménye kíséri. Azzal a felfogásunkkal, mely a tudatossá válást külön rendszerbe utalja, úgyszólván semmi változást nem eszközöltünk, és belőle semmi hasznot nem húztunk. Ha tehát ez talán nem is absolute kötelező megfontolás, mégis annak a sejtésére indíthat bennünket, hogy a tudatossá válás és az emléknym hátramaradása egy és ugyanazon rendszerben összeférhetetlen. Ugy mondhatnók tehát, hogy a tudat rendszerben (Bw) tudatossá válik az ingerület folyamata, de nem hagy vissza állandó nyomot; az ingerület minden nyoma, melyre az emlékezés támaszkodik, a belülről legközelebb eső rendszerre való áttérjedés alkalmával ezekben jönne létre. Ebben az értelemben készült az a vázlat is, melyet „Álomfejtés“ em spekulatív fejezetébe iktattam 1900-ban. Ha meggondoljuk, hogy mily keveset tudunk meg a tudat keletkezéséről más forrásokból, akkor meg kell engednünk, hogy az a tétel: mely szerint a tudat az emléknym helyében jön létre, legalább is valamelyest meghatározott állítás jelentőségével bír.

Az a sajátosság jellemezné eszerint a tudat (Bw) rendszert, hogy benne az ingerületi folyamat nem hagyja hátra elemeinek tartós elváltozását, úgy mint valamennyi többi lelki rendszerben, hanem mintegy elpuffog a tudattá válás tüneményében. Ilyen eltérés az általános szabálytól megköveteli, hogy magyarázatául oly mozzanatra hivatkozzunk, mely kizárólag ennél az egy rendszernél jön tekintetbe, és ezen, a többi rendszertől elvitatható mozzanat könnyen lehetne a tudat (Bw) rendszer exponált helyzete, a külvilággal való közvetlen szomszédsága.

⁹ Mindebben teljesen Breuer J.-nek a „Studien über Hysterie“ elméleti részében, 1895. adott fejtegetéseit követem.

Képzelnék el az élő organizmust, a lehető legnagyobb egyszerűsítésben, mint ingerlékeny anyagból álló, nem differenciált hólyagocskát; akkor annak a külvilág felé fordult felülete, már magánál e helyzetnél fogva differenciált és ingerfelvevő szervül szolgál. Az embriologia a fejlődéstörténet ismétléseként tényleg azt mutatja ki, hogy a központi idegrendszer az ektodermából fejlődik, és a szürke agykéreg még mindig a primitív külső felület leszármazottja, és valószínűleg elsajátította átöröklés útján annak lényeges tulajdonságait. Így aztán könnyen volna elképzelhető, hogy a hólyagocska, melynek felületéhez a külső ingerek folytonosan hozzáütődnek, anyagában bizonyos mélységig állandó elváltozást szenved, úgy, hogy az ingerület a felületen más módon folyik le, mint a mélyebb rétegekben. Kéreg képződhetett ily módon, melyet az ingerhatás végül úgy keresztül-kasul égetett, hogy így a legkedvezőbb viszonyokat nyújtja az ingerfelvétel számára, és további módosulásra képtelen. A tudatrendszerre (Bw) átvéve, azt jelentené ez, hogy ennek elemei nem változhatnak meg maradandóan az ingerület átvonulásakor, mert már a végletekig módosultak, ennek a hatásnak megfelelően. Egyuttal azonban képesítve vannak arra, hogy létrehozzák a tudatot. Hogy miben áll az anyagnak és a benne lefolyó ingerületnek eme módosulása, arról többféle elképzelésünk lehet, melyek a vizsgálat számára ezidőszerint hozzáférhetetlenek. Feltehetjük, hogy az ingerületnek ellentállást kell leküzdeni, mikor az egyik elemről a másikra tovahalad és épen ezen ellenállás csökkenése hozza létre az ingerület maradandó nyomát (úttörés, Bahnung); a tudat (Bw) rendszerben tehát ilyen átmeneti ellenállás egyik elemtől a másikhoz nem állna már fenn. Ezzel az elképzeléssel összevetethetjük a Breuer-től származó megkülönböztetést a pihenő (megkötött) és a szabadon mozgó megszállási energia közt a lelki rendszerek elemeiben;¹⁰ a tudat (Bw.) rendszer elemei eszerint nem megkötött, hanem csak szabad levezetésre alkalmas energiát tartalmaznának. Úgy vélem azonban, egyelőre jobb, ha ezekről a viszonyokról lehetőleg határozatlanul nyilatkozunk. Ezen okoskodások segítségével mégis mintha bizonyos összefüggésbe hozhatunk volna a tudat keletkezését a tudatrendszer (Bw) helyzetével, és az ingerületlefolysis neki tulajdonítható sajátosságaival.

Az ingerfelfogó kéregréteggel ellátott élő hólyagocskáról még egyéb megbeszélni valónk is van. Ez a kis darab élő anyag a legerősebb energiákkal telített külvilág közepett lebeg, melynek

ingerhatásai agyoncsapnák, ha nem lenne az inger elleni védő berendezéssel ellátva. Ehhez oly módon jut, hogy legkülsőbb felülete feladja az élet megillető szerkezetet, ugyszólván anorganikussá válik és most már mint külön takaró vagy hártya távoltartóan hat az ingerekre s ezzel eléri, hogy a külvilág energiái intenzitásuknak csak egy töredékével tudnak továbbhatolni a legközelebbi, élőnek maradt rétegekbe. Ez utóbbiak most már az inger elleni védő mögött a keresztülbocsájtott inger mennyiségek felvételének szentelhetik magukat. De a külső réteg elhalása megóvta az összes mélyebben fekvőket a hasonló sorstól, legalább is, míg oly erejű ingerek nem tódulnak felé, melyek áttörnek az inger elleni védőt. Az élő organizmusra nézve az inger elleni védelem majdnem fontosabb feladat, mint az ingerfelvétel; az organizmus külön energiakészlettel rendelkezik és első sorban arra kellene törekednie, hogy az energiaátalakulás különleges formáit, melyek benne lejátszódnak, megóvja a kívül működő túlnagy energiáknak mindent nivelláló, tehát romboló hatásától. Az ingerfelvétel mindenekelőtt azt a szándékot szolgálja, hogy a külső ingerek irányát s fajtáját megismerje és ehhez teljesen elégséges, ha a külvilágból kis kóstolót kap és azt csekély mennyiségekben megizleli. Magas fejlettségű szervezeteknél az egykori hólyagocskas ingerfelvevő kéregrétege régen visszahúzódott a test belsejébe, de egyes részeit visszahagyta a felületen, közvetlenül az inger elleni általános védő alatt. Ezek a részek az érzékszervek, melyeknek lényege, hogy berendezéseket tartalmaznak sajátos ingerhatások felvételére, azonkívül különleges szerkezeteket túlságosan nagy inertömegek újbóli kivédésére és meg nem felelő ingerfajták távoltartására. Jellemző rájuk, hogy csak igen kis mennyiségét dolgozzák fel a külső ingereknek, csak találomra vesznek próbákat a külvilágból; talán csápokhoz lehetne őket hasonlítani, melyek a külvilág felé tapogatóznak és aztán újra meg újra visszahúzódnak előre.

E helyen futólag érinteni próbálok egy tárgyat, mely a legalaposabb feldolgozást érdemelné meg. K a n t tétele, hogy idő és tér szükségszerű formái gondolkodásunknak, ma bizonyos pszichológiai analitikus tapasztalatok nyomán tárgyalás alá vehető. Megtudtuk, hogy a tudattalan lelki történések önmagukban véve „idő nél-

¹⁰ Breuer J. u. Freud S.: Studien über Hysterie 4-ik változatlan kiadás 1922.

küliek". Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy nincsenek időbe besorozva, hogy az idő nem változtat rajtuk semmit, hogy az időfogalom rájuk nem alkalmazható. Negatív jellegek ezek, melyeket csak a tudatos lelki történésekkel való összehasonlítás tehet érthetőkké. Ellenben úglátszik, hogy a mi elvont időképzetünk teljesen az észrevevő-tudat (W—Bw) rendszer munkavégzési módjától származik és e rendszer észrevevésének felel meg. Lehetséges, hogy az inger elleni védelemnek valamely más módja érvényesül. Tudom, hogy ez állításaim nagyon homályosan hangzanak, de kénytelen vagyok beérni ilyen célzásokkal.

Kifejtettük az előbbieken, hogy az eleven hólyagocska a külvilággal szemben inger elleni védővel van felszerelve. Az imént leszegeztük, hogy a hólyagocska legkülsőbb kéregrétege, a kívülről ható inger felvételét szolgáló szerv gyanánt kell, hogy differenciálva legyen. Ámde ezt az érzékeny kéregréteget, a későbbi tudat (Bw) rendszert, belülről is érik ingerek; a rendszer elhelyeződése külvilág és belvilág között és azon feltételek különbözősége, melyek az egyik és a másik oldalról jövő behatások esetében fennforognak, mértékadóvá válik e rendszer és az egész lelki készülék teljesítményére. Kívül megvan az inger elleni védő, az érkező inger mennyiségek csak csökkentett mértékben fognak hatni; belülről az inger elleni védelem lehetetlen, a mélyebb rétegek ingerületei közvetlenül, és nem csökkentett mértékben folytatódhatnak tovább a rendszerben, amennyiben lefolyásuknak bizonyos jellegei az örömkín érzéseknek sorozatát idézik elő. Igaz viszont, hogy a belülről érkező ingerületek intenzitásuk és egyéb minőségi jellegük (esetleg kilengésük nagysága) tekintetében a rendszer munkamódjának megfelelőbbek lesznek, mint a külvilágból odaáramló ingerek. De két dolog válik e viszonyok révén megdönthetetlen bizonyossággá, az egyik az örömkín érzéseknek, — amelyek indexül szolgálnak a készülék belsejében történőknek — minden külső inger fölötti elsőbbsége, a másik azon magatartás irányzata, melyet olyan belső ingerületek váltanak ki, melyek túl nagy kínszorulatot okoznak. Olyan viselkedésre fog hajlandóság mutatkozni, mely ezekkel az ingerekkel úgy bánik, mintha nem belülről, hanem kívülről hatnának, hogy így az inger elleni védekezés elhárító módjait velük szemben is lehessen alkalmazni. Ez az eredete a projekciónak, amelynek oly nagy szerepe van a kóros folyamatok előidőzésében.

Az a benyomásom, hogy ez utóbbi megfontolásainkkal kö-

zelebb jutottunk az örömelv uralmának megértéséhez, nem sikerült azonban megvilágítani azon eseteket, melyek vele ellenkeznek. Menjünk ezért egy lépéssel tovább. Az olyan kívülről eredő ingerületeket, melyek elég erősek ahhoz, hogy áttörjék az inger elleni védőt, traumásoknak nevezzük. Ugy hiszem a trauma fogalma megkívánja, hogy vonatkozásba hozzuk valamely, különben homályos ingertávoltartással.

Olyan történés, mint a külső trauma, minden bizonnyal nagyszabású zavart idéz elő a szervezet energiaüzemében és mozgásba fogja hozni az elhárítás összes eszközeit. De az örömelv itt egyelőre nem érvényesül. A lelki készülék nagy inertömegekkel való elárasztása már nem tartóztatható fel; ellenben más feladat adódik most, még pedig, az ingerrel való megbirkózás, a betört inertömegek lelki megkötése, hogy azután az elintézés útjára lehessen őket terelni.

A testi fájdalom sajátos kínja valószínűleg annak a következménye, hogy az ingervédő berendezés korlátolt terjedelemben át lett törve. A periféria e helyéről aztán a lelki központi készülék felé folytonos ingerületek ömlenek, a milyenek máskor csak a készülék belsejéből tudtak előjönni.¹¹

És milyen reakcióra számíthatunk a lelki élet részéről erre a betörésre? Minden oldalról sorompóba áll a megszálló energia, hogy a betörés helyének környékén megfelelő erősségű energiamegszállást létesítsen. Nagyszabású „ellenmegszállás“ létesül, melynek javára minden más pszichikus rendszer elszegényedik, úgy, hogy az egyébkénti lelki teljesítésnek messzemenő bénulása vagy csökkenése következik be. Az a törekvésünk, hogy ezekből a példákából megtanuljuk metapszichologikus feltevéseinket ilyen mintaképekkel alátámasztani. Ebből a magatartásból tehát azt a következtetést vonjuk le, hogy egy már magában véve is nagy mértékben megszállt rendszer is képes arra, hogy ujonnan érkező áramló energiát felvegyen, azt nyugvó megszállássá változtassa, vagyis lelkiileg „megkösse“. Mennél nagyobb fokú a saját nyugvó megszállása, annál nagyobb volna a megkötő ereje is; megfordítva viszont: minél kisebb fokú a megszállás, annál kevésbé lesz képes a rendszer a felé áramló energiát befogadni s annál erőszakosabb következményei lesznek az inger elleni védő ilyen áttörés-

¹¹ V. ö. Triebe und Tribschicksale. Samml. kl. Schriften z. Neurosenlehre IV., 1918.

sének. Ezen felfogás ellen jogtalanul fogják felhozni azt, hogy a megszállások szaporítása a betörés helye körül sokkal egyszerűbben magyarázható az érkező inertömegek közvetlen odavezetődéséből. Ha ez így lenne, akkor a lelki készülékben az energia megszállásainak csak a gyarapodása menne végbe és felderítetlen maradna a fájdalom bénító jellege, valamennyi többi rendszer elszegényedése. Még a fájdalom igen heves kitörésekben nyilvánuló hatásai sem zavarják magyarázatunkat, mert ezek reflektórikusan mennek végbe, azaz a lelki készülék közbenjövete nélkül történnek. Metapszichológusnak nevezett összes fejtegetéseink minden határozatlansága természetesen abból ered, hogy mit sem tudunk a lelki rendszerek elemeiben végbemenő ingerületfolyamat természetéről, és nem érezzük magunkat feljogosítva arra, hogy felőle bármilyen feltevést alkossunk. Így állandóan egy nagy x-el dolgozunk, melyet minden új képletbe át-meg-átveszünk. Hogy ez a folyamat mennyiségileg különböző energiákkal bonyolódik le, könnyen elfogadható követelés, hogy nem csak egy kvalitása van (pl. valamelyes amplitúdója), azt valószínűnek tarthatjuk; mint új szempontot Breuer feltevését vettük figyelembe, mely szerint az energiateljesítés két formájáról van szó, úgy, hogy a lelki rendszerekben vagy elemeikben meg kell különböztetnünk a szabadon áramló, levezetésre törekvő, és a nyugvó megszállást. Talán helyt adunk annak a feltevésnek, hogy a lelki készülékbe beáramló energia „megkötése” abban áll, hogy a szabadon áramló állapotot nyugvó állapottá alakítja át.

Úgy hiszem, megkockáztathatjuk azt a kísérletet, hogy a közsönséges traumás neurózist az inger elleni védő kiterjedt áttörésének következményeként fogjuk fel. Ezzel a „sokkról” (rázkódástásról) szóló régi naiv tantétel újra érvényre jutna, látszólag ellentétben egy későbbi és lélektanilag nagyobb igényű tanítással, mely nem a mechanikus erőbehatásnak, hanem a rémületnek és az életveszélyeztetésnek tulajdonítja a kóroktani jelentőséget. De ezek az ellentétek összeegyeztethetők és a traumás neurózis pszichoanalitikus felfogása nem azonos a sokkteoria legnyersebb formájával.

Mig az utóbbi a sokk lényegének a molekuláris szerkezet, vagy akár az idegelemek szövettani strukturája közvetlen sérülését tartja, addig mi annak határát a lélek-szerv inger elleni védőjének áttörése és az ebből adódó feladatok alapján igyeka-

szünk megérteni. A rémület számunkra is megtartja jelentőségét. Feltétele a szorongásra való azon felkészültség hiánya, amely az ingerter elsősorban felvevő rendszerek túl-megszállásával járna. E túlalacsony megszállás következtében e rendszerek nem képesek eléggé arra, hogy az érkező ingerületi mennyiségeket megkössék, az inger elleni védő áttörésének következményei tehát annál könnyebben állnak elő. Így azt találjuk, hogy a szorongásra való felkészültség a felvevő rendszerek túltelítettségével adja az inger elleni védelem utolsó vonalát. A traumák egész sorában az a különbség lehet a döntő tényező, mely a felkészületlen és a túltelítettség által előkészített rendszerek között fennáll; ez a különbség a trauma erejének bizonyos fokánál föltehetőleg már nem esik latba. Ha a baleseti neurótikusok álmai oly szabályszerűen a baleset helyzetébe viszik vissza a beteget, úgy ezzel persze nem a vágyteljesülést szolgálják, melynek hallucinatorikus előidézése nekik az örömev uralma alatt funkciójukká vált. De feltehetjük, hogy ezáltal magukat egy másik olyan feladat rendelkezésére bocsájtják, melynek megoldása meg kell hogy történjék, még mielőtt az örömev uralma kezdetét venné. Ezen álmok azt az ingerleküzdést igyekeznek szorongás kifejtése közben pótolni, melynek elmulasztása okozta a traumás neurózist. Így bepillantást engednek nekünk a lelki készülék oly funkciójába, mely nem mond ugyan ellent az örömevnek, de független tőle és ősbibnek látszik, mint az örömszerzés és kínkerülés szándéka.

Ez volna tehát az a hely, ahol először kell megengednünk, hogy van kivétel azon tétel alól, hogy az álom vágyteljesülés. A szorongásos álmok, mint a hogy ismételt és behatóan kimutattam, nem ilyen kivételek, a „büntető álmok“ sem, mert ezek csak a megvetésre ítélt vágyteljesülés helyébe teszik az érte járó büntetést, tehát vágyteljesülései az elvetett ösztönre reagáló büntudatnak. De a balesetneurotikusok fentemlített álmai nem sorozhatók többé a vágyteljesülés szempontja alá, ép oly kevésbé, mint a pszichoanalízisben előforduló azon álmok, melyek a gyermekkor pszichikus traumáinak emlékeit idézik vissza. Ellenben engedelmessé az ismétlési kényszernek, melyet analízisnél az a — „szuggesztív“ által előmozdított — vágy támogat, hogy felidéztesse az elfelejtett és elfojtott emlék. E szerint az álomnak az a funkciója, hogy az alvás félbeszakítására indító motívumokat a zavaró rezdületek vágyteljesítése útján az útból elhárítsa, szintén nem őseredeti funkciója, hanem csak azután tehetette azt ma

gáévá, hogy az egész lelki élet alávetette magát az örömev uralmának. Ha van lelki élet „túl az örömev határán,” akkor logikus megengednünk azt, hogy az álom vágyteljesítő tendenciájának is van hajdankora. A későbbi működésével szemben ez nem ellentmondás. De már most, ha ez a tendencia egyszer át van törve, felmerül a további kérdés: Nem lehetségesek-e az analízisen kívül is olyan álmok, melyek traumás benyomások lelki megkötése érdekében követik az ismétlési kényszert? Erre mindenképen igennel kell felelni.

A „háborús neurózisokról”, amennyiben ez a megjelölés többet jelent a kór előidézőjére való utalásnál, már más helyütt kifejtettem, hogy ezek alighanem olyan traumás neurózisok, melyeknek keletkezését az „én” konfliktusa könnyítette meg.¹² A 9-ik lapon felhozott azon tény, hogy a trauma által egyidejűleg okozott durva sérülés csökkenti a neurózis keletkezésének eshetőségét, nem lesz oly érthetetlen, ha a pszichoanalitikus kutatásban hangsúlyozott két körülményre gondolunk. Először arra, hogy a mechanikus rázkódtatásról el kell ismernünk, hogy az a szexuális izgalom egyik forrása (v. ö. „a vasúton való utazás és a hirtetés hatásai”-ról szóló megjegyzést, „Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie”-ban 4. kiad. 1920) és másodsor arra, hogy fájdalmas és lázas betegségeknek, amíg tartanak, hatalmas befolyásuk van a libido eloszlására. E szerint a trauma erőművi ereje szabaddá tenné a szexuális izgalom egy bizonyos mennyiségét, mely a szorongási előkészület hiánya következtében traumatikusan hat; az egyidejűleg elszenvedett testi sérülés azonban a sérült szerv narcisztikus túlmegszállásának igénybevétele által megkötné az ingerületi többletet (L. Zur Einführung des Narcissmus Kl. Schriften zur Neurosenlehre, IV. Folge 1918). Az is ismeretes, de nincs eléggé értékesítve a libidóelméletben, hogy a libidóeloszlásnak oly súlyos zavarai is, mint a melancholiáé, interkurrensszervi megbetegedés következtében ideiglenesen rendbe jönnek, sőt még egy teljesen kifejlődött dementia praecox állapota is képes ugyanilyen feltételek mellett múló visszafejlődésre.

¹² Zur Psychoanalyse der Kriegsneurosen. Einleitung. Intern. Psa. Bibliothek, Nr. 1, 1919.

V.

Hogy az ingerfelvevő kéregréteg belülről jövő ingerületek ellen nincs inger elleni védővel ellátva, annak szükségszerűleg az a következménye, hogy ezek az ingeráttételek nagyobb ökonomikus fontosságra tesznek szert és gyakran adnak alkamat olyan ökonomiai zavarokra, melyek a traumás neurózisokkal egy sorba állíthatók. Az ilyen belső ingerület legkiadósabb forrásai a szervezet úgynevezett ösztönei, a test belsejéből származó s a lelki készülékre átvitt összes erőhatásoknak ezen reprezentánsai, melyek maguk is a leglényegesebb és egyszersmind leghomályosabb tárgyai a lélektani kutatásnak.

Talán nem találjuk túlmerésznek azt a feltevést, hogy az ösztönökből kiinduló rezdülések nem a megkötött, hanem a szabadon mozgó, levezetésre törekvő idegfolyamatnak típusát követik. A legjava annak, amit ezekről a folyamatokról tudunk, az álom munka tanulmányozásából származik. Eközben azt találtuk, hogy a tudattalan rendszerekben végbemenő folyamatok merőben különböznek azoktól, melyek a tudatelőttesben folynak le, hogy a tudattalanban a megszállások könnyen és teljesen áttehetők, eltolhatók, sűrítethetők, ami ha tudatelőttes anyagon történne, csak hibás eredményekre vezethetne, és ami éppen ezért eredményezi a nyilvánvaló álom ismert sajátosságait, miután a tudatelőttes napi maradványok a tudattalan törvényei szerint való megmunkáltatáson keresztül mentek. E folyamatoknak a tudattalanban végbemenő módját „elsődleges folyamatnak“ neveztem el, megkülönböztetésül a normális ébrenlétünkben érvényes másodlagos folyamatától. Miután az ösztönrezdülések mind a tudattalan rendszereket támadják meg, aligha megy újításszámba az a kijelentés, hogy azok az elsődleges folyamatot követik és másrészt nem kell sok hozzá, hogy az elsődleges lelki folyamatot a szabadon mozgó megszállással, a másodlagos folyamatot pedig a Breuer-

féle megkötött vagy tonikus megszálláson történő változásokkal azonosítsuk.¹³ E szerint a lelki készülék magasabb rétegeinek volna a feladata, hogy az elsődleges folyamat alakjában érkező ösztöningerületeket megkössék. Ezen megkötés balsikere a traumás neurózissal analog zavart idézne elő; csak a megkötés létrejötte után tudna az öröme (és módosulása, a valóság elve) akadálytalanul érvényre jutni. Addig azonban előtérben állna a lelki készülék másik feladata, az, hogy leküzdje vagy megkösse az ingerületet, ami ha nem is áll az örömevel ellentétben, de tőle független és részben nincs is reá tekintettel.

Az ismétlési kényszer megnyilvánulásai, melyeket úgy a gyermek lelki életének korai ténykedéseiben, mint a pszichoanalitikus gyógy mód élményeiben szemléltettünk, nagy mértékben mutatják az ösztönös és ott, ahol az öröm elvével ellenkezésbe jutnak, a demonikus jelleget.

A gyermekjátéknál megérteni véljük, hogy a gyermek még a kínos élményt is megismétli, mert saját aktivitása által az erős benyomásnak sokkal gyökeresebb legyőzését éri el, mint ahogy ez a csupán passzív átélésnél lehetséges volt. Minden újabb ismétlés növelni látszik ezt az óhajtott fölényt, és örömteljes élményeknél sem tud a gyermek az ismétléssel betelni s kéréselhetetlenül ragaszkodik a benyomás azonosságához. Ennek a jellemvonásnak az a végzete, hogy később eltűnjön. A másodízben meghallgatott élc majdnem hatástalanul fog elhangzani, a színelőadás másodsor sohasem fogja azt a benyomást kelteni, mint amit először hagyott hátra, sőt a felnőttet nehezen lehet rávenni, hogy oly könyvet is, mely nagyon tetszett neki, egyhamar újra elolvasson. Az ujdonság lesz mindig az élvezet főfeltétele. De a gyermek nem fárad bele, hogy a felnőttől a neki mutatott vagy vele űzött játék megismétlését addig követelje, míg az illető kimerülten meg nem tagadja azt; ha szép mesét mondunk el neki, mindig ugyanazt kívánja hallani, sosem újat, könyörtelenül ragaszkodik az ismétlés azonosságához és kijavít minden változtatást, amit a mesélő megengedett magának és amelyekkel talán új érdemeket is akart szerezni. Ez az öröme (nem mond ellent; világos, hogy az ismétlődés, az azonosság újból való megtalálása, magában véve is örömforrást jelent. Az analizált egyénnél ellenben kitűnik, hogy az a kényszer, mely szerint az infantilis életkor törté-

¹³ V. ö. „Álomfejtés“-emnek az álmofolyamatok lélektanáról szóló VII. fejezetével.

néseit indulatátvitelben meg kell ismételnie, mindenképen túlteszi magát az örömelven. A beteg itt teljesen infantilisnak mutatkozik, és ezáltal kimutatja, hogy őskori élményeinek elfojtott emléknymoi nem megkötött állapotban élnek benne, sőt úgyszólván nem is képesek a másodlagos folyamatra. E megkötetlenségnek köszönhetik azt a képességüket, hogy a napi maradványokhoz való kapcsolódásukkal az álomban eljátszandó vágyfantáziát tudnak alkotni. Ugyanez az ismétlési kényszer oly sokszor gördül utunkba, mint a gyógyulás akadálya, amikor a kezelés befejeztével keresztül akarjuk vinni az orvostól való teljes elszakadást és feltehető, hogy az a homályos aggodalom, amely az analizist nem ismerőkben feltámad, akik rettegnek valamit felébreszteni, ami nézetük szerint jobb, ha szunnyad, alapjában véve ennek a démonikus kényszernek a feltámadásától tart.

De milyen módon függ össze az ösztönösség az ismétlési kényszerével? Feltőlul bennünk az a gondolat, hogy nyomára jöttünk itt az ösztönök, esetleg minden organikus élet egy általános, eddig fel nem ismert, — vagy nem elég nyomatékosan hangsúlyozott — karakterének. Eszerint az ösztön nem volna egyéb, mint az élő organikus anyagban bennlakozó törekvés bizonyos korábbi állapot visszaállítására, melyet ezen élő anyagnak külső zavaró erők befolyása alatt fel kellett adnia; az organikus rugalmasság egy neme, vagy ha úgy tetszik, a tehetetlenség megnyilvánulása a szerves életben.¹⁴

Az ösztönnek ilyen felfogása idegenszerűen hangzik, mert megszoktuk, hogy az ösztönben átalakulásra és fejlődésre törekvő mozzanatot lássunk és most épen az ellenkezőt kellene felismerni benne, minden élet konzervatív természetének megnyilvánulását. Másrészt hamarosan eszünkbe jutnak azok a példák az állatvilágból, melyek igazolni látszanak az ösztönök történelmileg meghatározott voltát. Ha bizonyos halak az ívási időben fáradtságos vándorlásokra vállalkoznak, hogy az ikrát bizonyos vizekben, szokott tartózkodási helyüktől távol rakják le, úgy számos biológus értelmezése szerint csak fajuk régebbi lakóhelyeit keresik fel, melyeket az idők folyamán mással cserélték fel. Ugyanez érvényesülne a vándormadarak vándorlásánál, ám az egyéb példák keresésétől hamar felment bennünket az a

¹⁴ Nem kétlem, hogy hasonló feltevéseket az „ösztönök“ természetéről már ismételt hangoztattak.

figyelmeztetés, hogy az öröklődés tünetényeiben és az embriologia tényeiben a szerves anyag ismétlési kényszerének legnagyobb bizonyítékai előtt állunk. Látjuk, hogy az élőállat csirája arra kényszerül, hogy fejlődésében mindama formák strukturáját, amelyekből az állat származik — ha csak futólagos megrövidítésben is — megismételje, a helyett, hogy a legrövidebb úton a végleges kialakuláshoz sietne; és ezt a viselkedést csak csekély részben magyarázhatjuk mechanikusan, nem mellőzhetjük a hisztorikus magyarázatot. És ép így, messzire felnyulik az állatok fejlődési sorába az a reprodukáló képesség, mely az elvesztett szervet pótolni tudja egy teljesen hasonlóan újból való képzésével.

Természetesen nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a közelekvő ellenvetést, hogy a konzervatív ösztönökön kívül, melyek az ismétlődésre készítetnek, vannak mások is, melyek az újjákezdésre és haladásra hajtanak; erre az ellenvetésre fejtegetéseink során vissza is fogunk térni. De előzőleg engedjük át magunkat annak a csábításnak, hogy utolsó konzekvenciájáig kövessük azt a feltevést, mely szerint az összes ösztönök egy korábbi állapotot akarnak visszaállítani. Keltse bár az, ami ebből adódik, a „mély értelműség“ látszatát, és lássék az bár misztikusnak, mi ártatlannak tudjuk magunkat abban, hogy ilyesmire törekedtünk volna. Mi csak a kutatás vagy az erre alapozott meggondolás józan eredményeit keressük és nincs más óhajunk, mint hogy ezeknek a biztonság jellegét adhassuk meg.

Ha tehát minden organikus ösztön konzervatív, hisztorikusan szerzett és regresszióra, a korábbi állapot visszaállítására irányuló, akkor a szerves fejlődés eredményeit külön zavaró és eltérítő hatások rovására kell írunk. Az elemi élőlény kezdettől fogva nem akart volna megváltozni, mindig ugyanazt az életpályát ismételte volna változatlan viszonyok mellett. De végső elemzésben szükségkép földünk fejlődéstörténete és viszonya a naphoz lenne az, aminek emléknymoi számunkra az organizmusok fejlődésében megőrkítődtek. A konzervatív organikus ösztönök életpályájuknak minden ilyen rájuk kényszerített átalakítását átvették és megőrizték az ismétlődés számára, és ezáltal megtévesztően olyan erők benyomását kell kelteniök, melyek átalakulásra és fejlődésre törekszenek, — holott csak régi és új utakon régi célt igyekezzenek elérni. Minden organikus törekvés eme végcélja is meghatározható volna. Ellentmondana az ösztön-

nök konzervatív természetének, ha az élet célja egy még azelőtt soha el nem ért állapot elérése volna. Egy régi, kiindulási helyzet lehet az inkább, melyet az élőlény egykor elhagyott, és melyhez visszatörekszik, a fejlődés minden kerülő útján keresztül. Ha el szabad fogadnunk kivételt nem tűrő tapasztalatnak azt, hogy minden élőlény belső okokból hal meg és tér vissza az anorganikus világba, akkor csak azt mondhatjuk: az élet végcélja a halál, és a múltba tekintve: az élettelen hamarabb volt meg, mint az élő.

Egyszer valamikor, egy ma még teljesen elképzelhetetlen erőbehatás felkeltette az élettelen anyagban az élet tulajdonságait. Talán példányképpül szolgált e folyamat és hasonlatos volt ahhoz, mely később az élő anyag bizonyos rétegében a tudatot teremtette meg. Az a feszültség, mely akkor az addig élettelen anyagban támadt, kiegyenlítődésre törekedett, ezzel adva volt az első ösztön, az életteleniséghez való visszatérés ösztöne.

Az akkor élő anyagnak könnyű volt még a halál, valószínűleg csak rövid életpályát kellett befutnia, melynek iránya a fiatal élet vegyi strukturája által volt meghatározva. Hosszú időn keresztül így teremthető mindig ujja az élő szubstancia és halhatott könnyű halált, míg a mértékadó külső befolyások olyképp nem változtak meg, hogy a még túlélő szubstanciát az eredeti életpályától mindjobban elterelték, és mind komplikáltabb kerülő utakra ösztökélték a halál cél elérés előtt. Ezek a halálhoz vezető kerülő utak, melyeket a konzervatív ösztönök hűségesen betartottak, mutatkoznak ma előttünk az életjelenségek képeiben. Ha ragaszkodnak ahhoz, hogy az ösztönök kizárólag konzervatív természetűek, akkor nem juthatunk más feltevésekhez az élet keletkezése és célja felől.

Ép oly idegenül, mint ezek a következtetések, hangzik mindaz, ami az ösztönök ama nagy csoportjai számára adódik, melyeket mi az organizmusok életjelenségei mögött tételezünk fel. Az önfenntartási ösztönöknek a felvétele, melyeket minden élő lénynek tulajdonítunk, figyelemreméltó ellentétben áll ama feltevéssel, hogy az egész ösztönélet a halál előidézésére szolgál. Az önfenntartási, hatalmi és érvényesülési ösztön elméleti jelentősége összezsugorodik az ilyen megvilágításban; részletösztönök ezek, arra hivatva, hogy az organizmus saját halálútját biztosítsák, és hogy az immanenseken kívül távortartsák az organizmushoz való visszatérés minden más lehetőségét, de elesik az a rej-

télyes, semmi összefüggésbe nem illeszthető törekvése az organizmusnak, hogy az egész világgal dacolva, — fenntartsa magát. Az egészből csak annyi marad meg, hogy az organizmus csak a maga módja szerint akar meghalni, az élet ezen őrzői tehát eredetileg szintén a halál darabontjai voltak. Az a paradoxon áll elő e közben, hogy az élő organizmus erélyesen ellenkezik behatások (veszélyek) ellen, melyek hozzásegíthetnék ahhoz, hogy rövid úton, mintegy rövidzárlat útján érje el élete célját, de épen ez a magatartás jellemzi a tisztán ösztönöst, ellentétben az értelmes törekvéssel.¹⁵

De vessünk számot magunkkal, ez mégsem lehet így! Egész más megvilágításba kerülnek a szexuális ösztönök, a melyek számára a neurózistan különleges elhelyezést követelt. Nem minden organizmus hódolt be ama külső kényszernek, mely őket mindig meszebbmenő fejlődésre ösztökélte. Többeknek sikerült mindmáig alacsony fokukon megmaradni; ha nem is mind, de sok még ma is él azon élő lények közül, melyek hasonlatosak kell, hogy legyenek, a magasabbrendű állatok és növények korábbi fejlődési fokaihoz. És ép oly kevésbé csinálják végig az egész fejlődési utat egész a természetes halálig az összes elemi organizmusok, melyek egy magasabb élő lény komplikált testét alkotják. Egynémelyikük, a csirasejt, valószínűleg megőrzi az élő anyag eredeti strukturáját és minden öröklött és újonnan szerzett ösztönképességgel megrakodva, bizonyos idő múlva levál a egész organizmusról. Talán épen ez a két tulajdonságuk az, amely önálló létezésüket lehetővé teszi. Kedvező körülmények közé helyezve, fejlődni kezdenek, azaz megismétlik azt a játékot, melynek keletkezésüket köszönhetik, és ez avval végződik, hogy anyaguknak egy része ismét tovább viszi a fejlődést a végéig, míg egy másik, mint új csiramaradvány, újból visszanyúl a fejlődés legkezdetére. Így dolgoznak a csirasejtek az élő anyag halála ellen, és kitudják számára küzdeni azt, ami ránk potenciális halhatatlanság benyomását teszi, ámbár talán csak a halál meghosszabbítását jelenti. A legnagyobb mértékben jelentős számunkra az a tény, hogy a csirasejt erre a teljesítményre egy másik hozzá hasonlóval, de tőle mégis különbözővel való összeforradás által erősödik meg, vagy egyáltalán csak általa lesz erre képessé.

¹⁵ V. ö. egyébként ezzel az önfentartási ösztönök eme szélsőséges fel-fogásának később következő módosulását.

Azok az ösztönök, melyek az egyént túlélő elemi organizmusok sorsára ügyelnek, biztos elhelyezésükről gondoskodnak, amíg azok védtelenek a külvilág ingereivel szemben, a melyek más sejtekkel való összetalálkozásukat előidézik stb., ezek teszik ki a szexuális ösztönök csoportját. Ezek ugyanabban az értelemben konzervatívok, mint a többiek, a mennyiben az élő anyag korábbi állapotait állítják vissza, de erősebb mértékben azok, a mennyiben külső behatásokkal szemben különösen ellentállóknak bizonyulnak és azután még egy másik tágabb értelemben, mert ők magát az életet hosszabb időtartamokon át fenntartják.¹⁶ Ezek a tulajdonképeni életösztönök; azáltal, hogy ellene hatnak a többi ösztön szándékának, ami nem más, mint a funkció által a halálhoz eljuttatni: ellentét mutatkozik köztük és a többi ösztönök között, mely ellentétet a neurózistan már korán jelentősnek ismert fel. Mintha egy tétovázó ritmus volna ez a szervezetek életében; az egyik ösztönecsoport rohan előre, hogy minél hamarabb érje el az élet végcélját, a másik ezen út egy bizonyos helyén visszapattan, hogy azután azt meghatározott ponttól kezdve újra befussa, és így az út tartamát meghosszabbítsa. De bárha szexualitás és nemi különbség az élet kezdetén biztosan nem volt még, mégis lehetséges, hogy a később szexuálisnak jelölt ösztönök kezdettől fogva működésbe léptek és munkájukat az élettönök játéka ellen nem csak későbbi időpontban kezdték meg.

Most, első ízben tekintsünk mi is vissza és kérdezzük meg, nem nélkülöznek-e minden alapot ezek az okoskodások. Valóban igaz-e, hogy nincsenek a szexuális ösztönöktől eltekintve más ösztönök, mint olyanok, amelyek egy korábbi állapotot akarnának visszaállítani, és vajjon nincsenek-e mások is, melyek még soha el nem ért állapot után törekednek? Nem ismerek a szerves világban egyetlen olyan biztos példát sem, mely ellentmondana az általunk javasolt jellemzésnek. Bizonyos, hogy nem állapítható meg sem a növény-, sem az állatvilágban egy magasabb fejlődésre hajtó ösztön, ha az ilyen fejlődési irány tényleg elvitathatatlan is. De egyrészt sokszor csak értékelésünkön múlik, ha az egyik fejlődési fokot magasabbnak mondjuk a másiknál, másrészt az élettan azt mutatja, hogy a magasabbfejlődést az egyik ponton nagyon gyakran egy másiknak a visszafejlődésével kell megfizetni és ki-

¹⁶ És mégis csupán a szexuális ösztönöknek tulajdoníthatunk minden „haladás“-t és „magasabbra fejlődést“ (l. alább.)

egyenlíteni. Különben is van elég állati alakulat, melynek fiatalkori állapota felismerhetővé teszi, hogy fejlődésük inkább visszazamenő jelleget vett fel. A magasabbra fejlődés úgy, mint visszazafejlődés, mindkettő lehetne következménye az alkalmazkodásra törekvő külső erőknek, és az ösztönök szerepe mind a két esetben arra szorítkozhatott, hogy a rákényszerített átalakulást mint belső örömforrást megtartsa.¹⁷

Bizonyára akadnak köztünk sokan, akiknek fájdalmas lemondani arról a hitről, hogy az emberben magában él egy ösztön, mely a tökéletesedésre hajt, mely őt a szellemi teljesítmény és az erkölcsi szublimálás mai fokára emelte és melytől elvárhatjuk, hogy a felsőbbrendű emberré való fejlődésről gondoskodni fog. Csakhogy én ilyen belső ösztönben nem hiszek és nem látom a módját, hogyan mentsem meg ezt a jóleső illuziót. Az ember eddigi fejlődése, úgy tűnik nekem, nem szorúl más magyarázatra, mint az állatoké, és az, amit az emberi individuumok csekélyke részénél megfigyelhetünk, t. i. a szüntelen törekvést további tökéletesedésre, könnyedén megérthető az ösztönlenyomás következményeként, amelyre az emberi kultúra legnagyobb értékei épültek fel. Az elfojtott ösztön sohasem szünik meg a teljes kielégülésre törekedni, mely egy primér kielégülés élményének megismétléséből állna; minden pótló és reakciós képződmény és minden szublimálás elégtelen ahhoz, hogy az ösztön tartós feszültségét megszüntesse és az elért és a kívánt kielégülési öröm küllömbözetéből adódik az a hajtó mozzanat, mely az előidézett helyzetek egyikénél sem enged megmaradást, hanem a költő szavai szerint: „megfékezhetlenül mindig előre tör.“ (Ungebändigt immer vorwärts dringt“, Mephisto a „Faust“ I. részében. Studierzimmer). Az út visszafelé a teljes kielégüléshez rendszerint el van torlaszolva azon ellentállások által, melyek az elfojtásokat fenntartják, és így nem marad más hátra, mint továbbhaladni a másik, még nyitva álló fejlődési irányban, igaz, hogy kilátás nélkül arra, hogy a folyamatot lezárni és a célt elérni lehessen. A neurotikus fóbia képződésének folyamata, mely nem egyéb, mint valamely ösztönkielégülés elől való menekülés, mintaképet

¹⁷ Ferenczi más uton jutott el ugyanezen felfogás lehetőségéhez „A valóságérzés fejlődési fokai“ c. munkájában. Intern. Z. f. Psa. I. 1913: „E gondolatmenet következetes végiggondolása odavezet, hogy meg kell barátkoznunk az organikus világban általában uralkodó nyugalomra ill. regresszióra való törekvés gondolatával, míg a fejlődés, alkalmazkodás stb. tendenciáit csak külső ingerek hatása váltja ki.“

adja e látszólagos „tökéletesedési ösztön“ keletkezésének, melyet azonban lehetetlen minden emberi egyénben feltételezni. A dinamikus feltételek ugyan mindenkiben adva vannak, de az ökonomikus viszonyok úgylátszik csak ritka esetben kedvezők e jelenség számára.

Rámutathatunk talán még röviden arra a lehetőségre is, hogy az Eros ama törekvése, hogy mind nagyobb egységekbe fogja össze az organikusait, kárpótlás volna az el nem ismerhető „tökéletesedési ösztönért.“ Az elfojtás hatásaival együtt ez megmagyarázhatná az utóbbinak tulajdonított jelenségeket.

VI.

Eddigi eredményünk, mely éles ellentétbe állítja az „énösztönöket“ és a szexuális ösztönöket, és amely szerint az előbbiek a halálra, az utóbbiak az élet folytatására ösztökélnek, bennünket is több tekintetben nem elégít ki. Ehhez járul még az, hogy az ösztönnek konzervatív, jobban mondva regrediáló, ismétlési kényszernek megfelelő jellegét tulajdonképpen csak az első csoport számára vehettük igénybe. Mert a mi feltevésünk szerint az énösztönök az élettelen anyag életrekeléséből származnak és újból helyre akarják állítani az élettelen állapotot. A szexuális ösztönöknél ellenben szembeötlő, hogy az élőlény primitív állapotait reprodukálják, de céljuk, melyre minden eszközzel törekszenek az, hogy két bizonyos módon differenciált csírasejt egybeforrjon. Ha ez az egyesülés nem jön létre, úgy a csírasejt elhal, mint a soksejtű organizmus összes többi eleme. Csak ilyen feltétel mellett hosszabbíthatja meg a nemi funkció az életet, és kölcsönözheti neki a halhatatlanság látszatát. De vajjon az élő anyag fejlődésének melyik fontos eseményét ismétli meg a nemi szaporodás, vagy ennek előfutárja, a protisták között két individuumnak a kopulációja? Ezt nem tudjuk megmondani és ezért megkönnyebbülésnek éreznők, ha egész gondolatépítményünk tévesnek bizonyulna. Elesnék az egész ellentét az én- (halál-) ösztönök és a szexuális (élet-) ösztönök között és evvel elveszítené az ismétlési kényszer is a neki tulajdonított jelentőséget.

Térjünk tehát vissza egy közbefűzött feltevésünkhöz ama váraozással, hogy azt exakt módon meg lehet majd cáfolni. Azon feltevés alapjára, amely szerint minden élőnek belső okok miatt kell meghalnia, további következtetéseket építettünk fel. Ezt a feltevést aggály nélkül állítottuk fel, de csak azért, mert nem látszik feltevésnek. Megszoktuk ezt a felfogásmódot, és költőink

is megerősítenek benne. Talán azért határoztuk el reá magunkat, mert ebben a hitben vigaszt találunk. Ha már meg kell halni és előbb még kedveseinket is a halál által el kell veszítenünk, úgy szívesebben esünk áldozatául egy könyörtelen természeti törvénynek, a fenséges 'Αναγκη-nak, mint egy véletlennek, mely talán még elkerülhető lett volna. De talán e hitünk a meghalás belső szükségyszerűségében szintén csak egyike amaz illuzióknak, melyeket azért alkottunk, hogy „a lét súlyát el tudjuk viselni.” Bizonyára nem őseredeti e hit; a primitív népektől idegen a „természetes halál“ gondolata; ők minden köztük előrorduló halálesetet ellenség vagy rossz szellem befolyására vezetnek vissza. Ezért ne restelljük e hit megvizsgálása céljából a biológia tudományához fordulni.

Ha ezt tesszük, csodálkozhatunk, hogy a természetes halál kérdése körül mennyire eltérő a biológusok véleménye, sőt, hogy a halál fogalma egyáltalán szinte szertefolyik kezeik között. A magasabbrendű állatoknál egy bizonyos átlagos élettartam ténye természetesen a belső okokból bekövetkező halál mellett szól, viszont az a körülmény, hogy egyes nagy állatok és faóriások igen magas és eddig meg nem állapítható életkort érnek el, ismét eloszlatja ezt a benyomást. W. Fliess nagyszerű koncepciója szerint az organizmusok minden életjelensége — és bizonyára a halál is — bizonyos terminusok betartásához van kötve, melyekben két élő szubstanciának — egy nőneműnek és egy hímneműnek — függősége a napévtől jut kifejezésre. De az arra vonatkozó megfigyelések, hogy külső erők hatásai mily könnyen és mily mértékben képesek arra, hogy különösen a növényvilág életnyilvánulásainak megjelenési idejét megváltoztassák, sietessék vagy hátráltassák, ellenkeznek a Fliess-féle formulák merevségével és legalább is kételetyt támasztanak az általa felállított törvények egyeduralmával szemben.

Legnagyobb érdeklődésünket az a mód kelti fel, ahogy Weismann A. műveiben az organizmusok élettartamának és halálának témáját tárgyalja.¹⁸

Ettől a kutatótól származik az élő anyagban egy halandó és egy halhatatlan félnek a megkülönböztetése; a halandó, a szűkebb értelemben vett test, a soma, csak ez van a természetes halálnak alávetve, a csirasejtek azonban potenciálisan halhatatlanok,

¹⁸ Über die Dauer des Lebens 1882; Über Leben u. Tod 1892; Das Keimplasma 1892 és egyebek.

amennyiben képesek arra, hogy bizonyos kedvező feltételek mellett új individuummá fejlődjenek, vagy másképp kifejezve, hogy körülvegyék magukat új somával.¹⁹

Ami ebben meglep bennünket, az a nem várt analogia a saját, olyannyira más úton kifejtett felfogásunkkal. Weismann, ki az élő anyagot morfológikus szempontból nézi, felismer benne oly alkotó részt, mely halálra szánt, a somát, vagyis a testet a nemi és átörökítő anyag kivételével, és egy halhatatlan részt, épen ezt a csiraplasmát, mely a fajfenntartást, a szaporodást szolgálja. Mi nem az élő anyagot, hanem a benne működő erőket állítottuk be, és ez úton jutottunk hozzá, hogy az ösztönöknek két fajtáját különböztessük meg, azokat, melyek az életet a halálhoz akarják vezetni, és a többi, szexuális ösztönöket, melyek újra meg újra az élet megújítására törekszenek és azt keresztül is viszik. Ez úgy hangzik, mintha dinamikus korollariuma volna a Weismann morfológiai elméletének.

A jelentős megegyezés e látszata rögtön eloszlik, mihelyt meghalljuk, miképen döntött Weismann a halál problémájának tárgyában. Mert Weismann szerint a halandó soma és a halhatatlan csirasejt megkülönböztetése csak a többsejtű organizmusoknál van érvényben, az egysejtű állatoknál individuum és szaporodási sejt még egy és ugyanaz.²⁰ Az egysejtűeket tehát potenciálisan halhatatlanoknak nyilvánítja, a halál csak a metazoáknál a többsejtűeknél jelenik meg. Igaz ugyan, hogy a magasabb élőlények halála természetes, belső okokból bekövetkezett halál, de nem alapszik az élő anyagnak ősi tulajdonságán²¹, nem fogható fel abszolút, az élet lényegében megokolt szükségszerűségként.²² A halál inkább célszerűségi berendezkedés, a külső életkörülményekhez való alkalmazkodás jelensége, mert a testsejteknek somára és csiraplasmákra való különválása óta az individuum korlátlan élettartama egész célszerűtlen luxussá vált volna. A halál a soksejtűek eme differenciálódásának beálltával vált lehetővé és célszerűvé. Azóta a magasabb élőlények somája időnként belső okokból elhal, a protisták ellenben halhatatlanok maradtak. A szaporodás azonban nem a halállal egyidejűleg lépett fel, de sőt ősi tulajdonsága az élő anyagnak, valamint a növekedés,

¹⁹ Über Leben u. Tod. 2. kiad. 1892, 20. old.

²⁰ Dauer des Lebens 38. l.

²¹ Leben u. Tod, 2. kiad., 67. l.

²² Dauer d. Lebens 33. l.

amelyből létrejött; a földi élet pedig kezdetétől fogva folytatódásos maradt.²³

Könnyű belátni, hogy magasabb organizmusok természetes halálának elismerése a mi ügyünknek keveset használ. Ha a halál az élőlényeknek kései szerzeménye, akkor olyan halálösztönök melyek a földi élet kezdetétől származtatják magukat, nem jönnek többé számításba. A többsejtűek aztán meghalhatnak belső okokból, akár hiányos differenciáltságuk, akár anyagcseréjük tökéletlensége miatt; ez ama kérdésre nézve, mely bennünket foglalkoztat, nem jön számba. A halálnak ilyenénvaló felfogása és levezetése bizonytalannal sokkal közelebb áll az ember megszokott gondolkodásához, mint „halálösztönök“ idegenszerű feltevése.

A vita, mely Weismann tételeihez kapcsolódott, véleményem szerint semmi döntő eredményt sem hozott²⁴

Némely szerző visszatért Goette álláspontjához (1883) aki a halálban a szaporodás egyenes következményét látja. Hartmann a halált nem a „hulla“ keletkezése által látja jellemezve, mint az élő anyag elhalt részével, hanem úgy határozza meg, hogy az „az egyéni fejlődés befejezése.“ Ebben az értelemben a protozoák is halandók, a halál náluk mindig egybeesik a szaporodással, ez utóbbitől azonban bizonyos mértékig el van homályosítva, miután a szülőállat egész anyaga egyenesen átvezetődhetik a fiatal gyermekindividuumokba.

A kutatás érdeklődése csakhamar arra irányult, hogy kísérletekkel próbálják ki az egysejtűeken az élő szubstancia állítólagos halhatatlanságát. Az amerikai Woodruff egy csillószőrös ázalagot, egy „papucsállatkát“, amely két individuummá való osztódás által szaporodik, tenyésztett oly módon, hogy a résztermék egyikét mindig izolálta és friss vízbe tette, ezt a 3029-ik generációig figyelte, amikor is abbahagyta a kísérletet. Az első papucsállatkának ez a kései leszármazottja éppoly friss volt, mint az őse, az öregedés vagy degeneráltság minden jele nélkül; evvel, ha ekkora számoknak már van bizonyító erejük, a protiszta halhatatlansága kísérletileg bebizonyíthatónak látszott.²⁵

²³ Über Leben u. Tod, befejezés.

²⁴ V. ö. Max Hartmann, Tod u. Fortpflanzung, 1906; Alex. Lipschütz, Warum wir sterben. Kosmosbücher. 1914. F. Doflein, Das Problem d. Todes u. der Unsterblichkeit bei den Pflanzen u. Tieren, 1919.

²⁵ V. ö. ehhez és a következőkhöz Lipschütz id. mű 26 l. és 52 és köv. l.

Más kutatók más eredményekhez jutottak. Maupas, Calkins és mások Woodruffal ellentétben úgy találták, hogy bizonyos számú osztódás után ezek az infusoriumok is gyengülnek, nagyságuk csökken, organizációjuk egy részét elveszítik és végül meghalnak, ha nem részesülnek valamilyen felfrissítő behatásokban. E szerint a protozoák az öregedés egy fázisa után ép úgy meghalnak, mint a magasabb fejlettségű állatok, egyenes ellentétben Weismann állításaival, a ki a halált csak mint az élő organizmusoknak egy későbbi szerzeményét ismeri el.

Eme vizsgálatok összefüggéséből két tényt emelünk ki, amely talán biztos támpontot nyújt nekünk. Először: ha az állatkáknak olyan időben, mikor még nem mutattak öregedési elváltozást, módjukban van kettesbe összeolvadni, „kopulálni“, majd egy idő múlva újra széjjelválnak, akkor mentve maradnak az öregedéstől, „megifjodáson“ mentek keresztül. Ez a kopuláció aligha lehet más, mint előfutárja a magasabb lények nemi szaporodásának; még nincs semmi köze a sokasodáshoz, csak két individuum anyagának egybekeverésére szorítkozik, (ez a Weismann amphimixise). De a kopuláció felfrissítő hatását pótolhatják bizonyos ingerek, a tápláló folyadék összetételének változtatása, temperatúrafokozás vagy rázás. Emlékeztet ez Loeb J. híres kísérletére, aki tengerisünpetéket bizonyos vegyi ingerek által oly osztódási folyamatokra kényszerített, amilyenek különben csak a megtermékenyítés után jönnek létre. Másodsor: mégis valószínű, hogy az infuzóriumokat saját életfolyamatuk vezet természetes halálhoz, mert az ellentmondás Woodruff és mások eredményei között onnan ered, hogy Woodruff minden új generációt új tápláló folyadékba tett. Ha ezt elmulasztotta, akkor a generációknak éppen olyan öregedési elváltozását észlelte, mint a többi kutató. Ebből arra következtetett, hogy az állatkáknak a saját anyagcsere-termékei ártanak, melyeket az őket körülvevő folyadékba adnak le és aztán meggyőzően tudta bizonyítani, hogy csak a saját anyagcserejük termékeinek van meg az a hatása, hogy a generáció halálát okozza. Mert olyan oldatban, mely távolabbi rokonságban álló faj anyagcseresalajával volt túltelítve, kitűnően gyarapodtak ugyanazok az állatkák, melyek saját tápláló folyadékukban szaporodva biztosan tönkre mentek. Az ázalag tehát magára hagyva természetes halált hal azon tökéletlensége folytán, hogy a saját anyagcsere-termékeit nem tudja eltávolítani; de talán a maga

sabbrendű állatok is mind ugyanezen tehetetlenségük folytán halnak meg.

Itt elfog bennünket a kétely, vajjon egyáltalán célszerű volt-e a természetes halál kérdésének eldöntését a protozoák tanulmányozásánál keresni. Ezen élőlények primitív organizációja fontos körülményeket takarhat el, melyek nálunk is megvannak, de csak magasabb állatoknál ismerhetők fel, ahol már morfológikus kifejeződésre is jutottak. Ha elhagyjuk a morfológikus álláspontot és a dinamikusot fogadjuk el, akkor egyáltalán közömbös lehet nekünk, hogy bebizonyítható-e a protozoák természetes halála vagy sem. A később halhatatlannak felismert anyag ezeknél még semmi néven nevezendő módon nem választódott külön a halandótól. Azok az ösztönerek, melyek az életet a halálba akarják átvezetni, úgy lehet, bennük is működtek kezdettől fogva, és hatásukat az életfenntartó erők hatásai mégis úgy eltakarhatták, hogy közvetlen kimutatásuk igen nehéz. Igaz, hogy hallottuk, hogy a biológusok megfigyelései megengedik nekünk, hogy a protistáknál is feltételezzünk ilyen halálhoz vezető belső folyamatokat. De még akkor is, ha a protistákról kiderülne, hogy azok Weismann értelmében halhatatlanok, azért az az állítása, hogy a halál kései szerzemény, csak a halál manifest megnyilvánulásaira érvényes és nem vonja maga után a halál felé hajtó folyamatok felőli bármilyen felfogás lehetetlenségét sem. Az a várakozásunk, hogy a biológia egyszerűen ki fogja zárni a halálösztönök elismerését, nem teljesedett be. Továbbra is foglalkozhatunk ezzel a lehetőséggel, ha egyébként van rá okunk. De a soma és a csiraplasma Weismann szerinti megkülönböztetésének szembeötlő hasonlatossága avval a móddal, a hogy mi a halálösztönöket az életösztönöktől külön választottuk, megállja a helyét és visszanyeri értékét.

Időzzünk egy kevéssé az ösztönélet eme kifejezetten dualisztikus felfogása mellett. Az élő anyagban végbemenő folyamatokról alkotott Hering E. féle teória szerint az élő anyagban szünet nélkül kétféle egymással ellentétes irányú folyamatfélék bonyolódnak le, építő — asszimilatorikus és lebontó — disszimilatorikus folyamatok. Merjük-e az életfolyamatok e két irányában felismerni a mi két ösztönrezdületünknek, a halál- és az életösztönöknek működését? Azonban másvalami az, amit nem titkolhatunk el magunk előtt, t. i., hogy észrevétlenül a schopenhaueri filozófia kikötőjébe futottunk be, mely szerint a

halál az élet „tulajdonképeni eredménye“, és eszerint célja is,²⁶ a szexuális ösztön pedig az életakarás megtestesülése.

Próbáljunk merészen egy lépéssel tovább menni. Általános belátás szerint számos sejt egyesülése egy életszövetségbe a szervezet többsejtűsége, élettartamuk meghosszabbításának eszközévé lett. Minden sejt hozzájárul a többiek életének megtartásához és a sejtállam tovább tud élni akkor is, ha egyes sejteknek el kell pusztulniuk. Azt már hallottuk, hogy a kopuláció is, két egysejtű lény időleges összeforrása, mindkettőre életfenntartóan és fiatalítóan hat. E szerint meg lehetne kísérelni a pszichoanalízisből nyert libidóelméletet a sejtek egymáshoz való viszonyára átvinni és elképzelni, hogy a minden egyes sejtben működő élet- vagy szexuális ösztönök azok, melyek a többi sejtet tárgyul választják, azoknak a halálösztöneit, azaz az ezek által megindított folyamatokat részben semlegesítik, és így életben tartják azokat, míg más sejtek ugyanígy gondoskodnak ő róluk, ismét mások pedig e libidinózus funkció gyakorlása közben magukat áldozzák fel. A csirasejtek abszolúte „narcisztikusan“ viselkednének, ahogy a neurózistanban mondani szoktuk, amikor is az egész individuum megtartja libidóját az „én“ben, és tárgymelegszállásokra semmit sem ad ki belőle. A csirasejteknek maguk számára van szükségük a saját libidójukra, életösztöneik működésére, mint készletre, későbbi nagyszabású építő munkájukhoz. Talán szabad ugyanebben az értelemben narcisztikusnak nevezni azoknak a rosszindulatú újképződményeknek a sejtjeit is, melyek a szervezetet elpusztítják. Hiszen a pathologia hajlandó arra a feltevésre, hogy ezeknek a csirái veleszületnek és elismeri embrionális tulajdonságaikat. Így hát egybeesne szexuális ösztöneink libidója a költők és filozófusok Erosával, amely minden életet összetart.

Szükségét érezzük e helyütt, hogy áttekintsük libidóelméletünk lassú kifejlődését. Kezdetben az indulatáttételes neurózisok analízise kényszerítette ránk a „szexuális ösztönöknek“, melyek tárgyra irányulnak, a szembeállítását más ösztönökkel, melyeket még csak elégtelenül ismertünk és ideiglenesen „énösztönöknek“ nevezünk. Ezek között első sorban kellett elismerni azokat az ösztönöket, melyek az individuum önfenntartását szolgálják. Hogy milyen más megkülönböztetéseket kell majd itt még tenni, az ember nem tudhatja. A helyes pszichológia megalapozásához

²⁶ „Über die anscheinende Absichtlichkeit im Schicksale des Einzelnen“, Grossherzog Wilhelm Ernst Ausgabe IV. k., 268. l.

semmi más ismeret nem lett volna olyan fontos, mint némi bepilantás az ösztönök általános természetébe és esetleges sajátosságaiba. Ámde a pszichológia egy területén sem tapogatóztak annyira a sötétben. Mindenki annyi ösztönt vagy „alapösztönt“ állított fel, a hányra kedve volt, és úgy gazdálkodott velük, mint a régi görög természetfilozófusok az ő négy elemükkel: a vízzel, földdel, tűzzel és levegővel. A pszichoanalízis, mely valami fel fogást az ösztönökről kénytelen volt alkotni, eleinte ahhoz a népszerű ösztönmegkülönböztetéshez tartotta magát, melynek mintaképül az „éhség és szerelem“ ről szóló idézet szolgál. Ez legalább nem volt maga is új, önkényes ténykedés. A pszichoneurózisok analiziséhez jó darabig elegendő volt ez. Persze tágítani kellett a „szexualitás“ fogalmát és vele a szexuális ösztönét is, amíg sok mindent nem zárt magába, ami nem volt a fajfenntartási funkció fogalma alá sorozható, és támadt is erre elég láрма ebben a szigorú, előkelő vagy tán csak képmutató világban.

A második lépést akkor tettük, amikor a pszichoanalízis közelebb férközhetett a pszichológiai „én“-hez, melyet eleinte csak mint elfojtó, cenzurázó, védőművek és reakciós képződmények létesítésére alkalmas hatóságot ismert volt meg. Kritikus és egyébként tág látkörű elmék is ugyan már régen kifogást emeltek az ellen, hogy a libidó fogalmát a tárgy felé fordult szexuális ösztönök energiájára korlátozzák. De elmulasztották közölni, hogy honnan támadt ez a jobb belátásuk, és nem értették a módját annak sem, hogy belőle valami használhatót vezessenek le az analízis számára. Óyatosabb előhaladása közben azután szembeötlött a pszichoanalitikus megfigyelésnek, hogy a libidó mily szabályszerűen húzódik vissza a tárgytól és irányul az „én“-re (introversio), és amidőn a gyermek libidófejlődését legkorábbi fázisaiban tanulmányozta, arra a belátásra jutott, hogy az „én“ a libidó tulajdonképeni és eredeti tartálya, s hogy az csak innen terjed ki a tárgyra. Az én a szexuális tárgyak sorába lépett és köztük mindjárt a legelőkelőbb helyet nyerte el. Ha a libidó ily módon az „én“-ben tartózkodott, úgy narcisztikusnak nevezték.²⁷ Ez a narcisztikus libidó természetesen szintén szexuális ösztönök erőnyilvánulása volt az analízis értelmében, és ezeket a kezdettől fogva elismert „önfenntartási ösztönökkel“ kellett azonosítani. Ezzel elégtelenné vált az eredeti ellentét én-ösztönök és szexuális ösztönök között.

²⁷ Zur Einführung des Narzissmus. Lehrbuch der Psychoanalyse VI., 1914, és Sammlung kleiner Schriften zur Neurosenlehre IV. Folge, 1918.

Az „énösztönök“ egy részét libidinózusnak ismertük fel; az „én“ben, — valószínűleg egyebek mellett — szexuális ösztönök is működnek, de jogosan mondhatjuk, hogy a régi formula, mely szerint a pszichoneurózis az „én“ösztönök és a szexuális ösztönök közötti konfliktuson alapszik, semmi olyat nem tartalmazott, amit ma el kellene vetni. A két ösztönfajta közti különbség, mely eredetileg valahogyan qualitative volt elgondolva, most csak másféleképen, topikusán határozható meg. Különösen az átételes neurózis, a pszichoanalízis tulajdonképeni tanulmányi tárgya, az marad, ami volt: az „én“ és a libidinózus tárgymegszállás közti konfliktus eredménye.

Annál is inkább kell hangsúlyoznunk az önfenntartási ösztönök libidinózus jellegét, most mikor arra a további lépésre merészkedünk, hogy a szexuális ösztönben a mindent fenntartó Erost ismerjük fel, és az én narcisztikus libidóját azon libidóadalékokból vezessük le, amelyekkel a somasejtek egymáshoz tapadnak. Most azonban hirtelen a következő kérdéssel állunk szemben: Ha az önfenntartási ösztönök is libidinózus természetűek, akkor talán nincsenek is egyéb ösztöneink, mint libidinózusak. Legalább is nem látunk másokat. De hiszen akkor igazat kell adnunk azoknak a kritikusoknak, kik kezdettől fogva sejtették, hogy a pszichoanalízis mindent a szexualitással magyaráz, vagy olyan újítónak, mint Jung, akik elhamarkodottan a libidót egyáltalában „ösztönérő“ értelmében használták. Vajjon nem így áll-e a dolog?

Ez az eredmény valóban nem olyan, amelyet mi szándékoztunk. Hiszen mi inkább az énösztönök (halálösztönök) és a szexuális ösztönök (életösztönök) éles megkülönböztetéséből indultunk ki. Hiszen mi készek voltunk arra is, hogy az ennek állítólagos önfenntartási ösztöneit is a halálösztönök közé sorozzuk amit most ime helyreigazítottunk és visszavonunk. Felfogásunk kezdettől fogva dualisztikus volt, és ma élesebben az, mint valaha, mióta az ellentéteket nem nevezzük már én- és szexuális ösztönöknek, hanem élet- és halálösztönöknek. Ezzel szemben Jung libidóteóriája monisztikus; hogy ő az ő egyetlen ösztönerejét libidónak nevezte el, zavart kellett, hogy támasszon, mely azonban ne igen befolyásoljon bennünket. Ugy sejtjük, az énben egyebek is működnek, mint a libidinózus önfenntartási ösztönök, csak aztán képesek legyünk arra, hogy kimutassuk őket. Sajnálatos, hogy az én analízise még oly kevésbé haladt előre, hogy ez a kimutatás nagy nehézségeket okoz nekünk. Minden bizonnyal

sajátos módon lehetnek az én libidinózus ösztönei más, előtünk még ismeretlen én-ösztönökkel összebogozva. Mielőtt még a narcizmust világosan felismertük volna, már élt a pszichoanalízisben annak a sejtése, hogy az „én-ösztönök“ libidinózus komponenseket vontak magukhoz. Ám ezek igen bizonytalan lehetőségek, melyekre ellenfeleink aligha fognak ügyet vetni. Bántó körülmény marad, hogy eddig az analízis mindig csak arra képsített bennünket, hogy libidinózus ösztönöket mutassunk ki. De azért ebből azt a következtetést, amit némelyek levontak belőle, hogy t. i. nincsenek is mások, a magunk részéről mégsem akarjuk levonni.

Talán nem cselekednénk helyesen, ha az ösztöntan mai homályossága dacára eleve elutasítanánk bármilyen ötletet is, mely felvilágosítást ígér. Az élet- és halálösztönök közötti nagy ellentétességből indultunk ki. Maga a tárgyszeretés egy második ilyen polaritást mutat, még pedig a szerelem (gyengédség) és gyűlölet (agresszió) polaritását. Háttha sikerülne nekünk ezt a két polaritást egymással vonatkozásba hozni, egyiket a másikra visszavezetni! Eleitől fogva elismertük a szexuális ösztönnek egy szadisztikus komponensét,²⁸ ez, amint tudjuk, függetlenítheti is magát és mint perverzitás uralkodhatik az egyén egész szexuális törekvésén.

Mint uralkodó részletösztön is fellép az általam „pregenitálisnak“ elnevezett organizációk egyikében! De hogyan vezethessük le a szadisztikus ösztönt, mely a szerelmi tárgy megkárosítását célozza, az életfenntartó erosból? Nem kínálkozik-e itt az a feltevés, hogy ez a szadizmus voltaképpen halálösztön, mely a narcisztikus libido hatása alatt az énből kilöködött úgy, hogy csak a tárgyon nyilvánulhat meg? Azután a szexuális funkció szolgálatába áll; a szerelmi birtokbavevés a libidó orális szerveződési stádiumában még egyértelmű a tárgy elpusztításával, később a szadisztikus ösztön különvállik és végül a fajfenntartás céljából kialakuló genitális vezérlet fokán ő veszi át azt a funkciót, hogy a tárgyat annyira hatalmába kerítse, a mennyire azt a nemi aktus elvégzése megköveteli. Sőt azt lehetne mondani, hogy az énből kiszorított szadizmus muttatta meg az útját a szexuális ösztön libidinózus komponenseinek, melyek csak később nyomulnak utána, a tárgy felé. Ahol az eredeti szadizmus nem csökken

²⁸ „Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie“ (Három értekezés a szexualitás elméletéről (1. kiadás 1905).

és nem olvad be, ott áll elő a szerelmi életnek ismert szerettséggyűlölési ambivalenciája.

Ha ez a feltevés megengedhető, akkor ime teljesítve volna az a követelés, hogy egy — bár eltolódott — halálösztönnek példáját mutassuk fel. Csak az van benne, hogy ez a felfogás igen távol áll minden szemléletességtől és valósággal misztikus benyomást kelt. Abba a gyanuba keveredünk, hogy nagy zavarból keletkezett mindenáron kiutat. Itt azonban arra hivatkozhatunk, hogy ez a feltevés nem új, s hogy már előzőleg felállítottuk azt egyszer, amikor még ilyen zavarról szó sem volt. Klinikai megfigyelések annak idején arra a felfogásra kényszerítettek, hogy a szadizmus komplementer mazochisztikus részletöszton úgy értelmezendő, hogy az a szadizmus visszafordulása a saját énjé ellen.²⁹ Amde az ösztön elfordulása a tárgytól az én felé elvileg nem több, mint az elfordulás az éntől a tárgyhoz, mely itt új probléma gyanánt szerepel. A mazochizmus, az ösztönnek saját énjé felé való fordulása, így is valójában regresszió volna, visszatérés annak egy korábbi fázisához. Egy pontban szorulna így helyreigazításra az akkoriban a mazochizmusról nyújtott kép, mint amely túlságosan egyoldalú volt; amit akkor nem akartam elismerni: a mazochizmus jelentkezhethetne elsődlegesen is.³⁰

De térjünk vissza az életfenntartó szexuális ösztönökhöz. Már a protisták felőli kutatásokból megtudtuk, hogy két individuum egybeforrása azt követő osztódás nélkül, a kopulacio, mindkét individuumra, melyek aztán csakhamar elválnak egymástól, erősítően és ifjítóan hat. (L. fennebb Lipschütz-nél.) Ez utáni nemzedékeik nem mutatnak degenerációs tüneteket és képeseknek látszanak arra, hogy hosszabb ideig álljanak ellent saját anyagcseréjük káros hatásainak. Ugy vélem, ez az egy megfigyelés a nemi egyesülés hatásának példájául szolgálhat. De két egymástól kevésbé különböző sejt összeforrása vajjon mi módon

²⁹ V. ö. Sexualtheorie, 4. kiad., 1920, és „Triebe u. Tribschicksale“ a Sammlung kleiner Schriften IV. Folge-ben.

³⁰ Egy tartalmas és gondolatokban gazdag, de számomra sajnos nem teljesen világos munkában Spielrein Sabina e spekuláció jó nagy részét már érintette. Ő a szexuális ösztön szadisztikus komponensét „destruktív“-nek nevezi. (Die Destruktion als Ursache des Werdens. Jahrbuch für Psychoanalyse IV. 1912.) Még más módon igyekezett A. Stürcke (Inleiding by de vertaling von S. Freud De sexuelle heshavingomoral etc. 1914) magát a libidofogalmat azonosítani az elméletileg szupponálható, halálra hajtó ösztön biológiai fogalmával. (V. ö. továbbá: Rank, Der Künstler). Mindeme fáradozások, miként az e szövegben lévők is, az ösztöntan még el nem ért tisztázásának a vágyáról tanúskodnak.

képes arra, hogy az életet így megújítsa? Az a kísérlet, mely a protozoák populációját vegyi, sőt mechanikus ingerek behatásával helyettesíti (l. az idézett helyet) határozott válaszra jogosít: új inger mennyiségek felvétele által történik ez. De ez azután jól megfelel annak a feltevésnek, hogy az individuum életfolyamata belső okokból a vegyi feszültségek kiegyenlítődéhez, vagyis a halálhoz vezet, míg az egyesülés egy individuálisan különböző élő szubstanciával, ezt a feszültséget fokozza, úgyszólván új vitalis differenciákat termel, melyeket aztán le kell élni. E különbségnek természetesen egy vagy több optimuma kell, hogy létezzék. Az, hogy mi a lelki élet, talán egyáltalán az idegélet uralkodó irányzatául, a belső ingerfeszültség lefokozása, egyformán tartása, feloldása után való törekvést ismertük fel, (B. Low kifejezése szerint a nirvána-elvet) úgy, amint az az örömeiben jut kifejezésre, egyike a legerősebb indító okainknak arra, hogy higyjünk halálösztönök létezésében. Ugy érezzük azonban, hogy még mindig érzékenyen zavarja gondolatmenetünket az a körülmény, hogy épen a szexuális ösztön számára nem tudjuk az ismétlési kényszer ama jellegét kimutatni, mely először vezetett bennünket halálösztönök nyomára. Igaz, hogy az embrionális fejlődési folyamat nagyon is gazdag ilyen ismétlődési jelenségekben, hiszen a nemi szaporodás két csirasejtje és élettörténetük maga is csak megismétlése az organikus élet kezdetének; de a szexuális ösztön által szándékolt folyamatokban mégis csak két sejttestnek összeolvadása a lényeges. Csak ez biztosítja a magasabb élőlényeknél az élő anyag halhatatlanságát.

Más szóval: felvilágosítást kell adnunk a nemi szaporodás keletkezéséről és a szexuális ösztönök származásáról általában, ami olyan feladat, amelyről a kívülálló vissza kell, hogy riadjon, és melyet a speciális kutatók sem tudtak eddig megoldani. Hadd emeljük ki tehát a lehető legtömörebb összefoglalásban a sok ellentmondó adat és vélemény közül azt, ami a gondolatmenetünkhöz való kapcsolódást lehetővé teszi.

Az egyik felfogás megfosztja a szaporodás problémáját titokzatos varázsától, a mennyiben a szaporodást a növekedés egy részlettüneteként állítja be. (Szaporodás osztódás, rügyezés, bimbózás által.) A szaporodás keletkezését nemileg differenciált csirasejtek által a Darwin józan gondolkodásmódja nyomán úgy képzelhetnők el, hogy az amfimixisz által elért előny, mely

valamikor két protista véletlen kopulációjánál adódott, a további fejlődés során is megmaradt és még jobban kiaknázott.³¹ A „nemiség“ e szerint nem nagyon idős és azok a rendkívül heves ösztönök, melyek a nemi egyesülést igyekeznek létrehozni, valamint olyat ismételnék meg e közben, ami egyszer véletlenül megtörtént és azóta előnyös volta miatt megőrződött.

Mint a halálnál, itt is kérdéses, hogy a protistáknál ne tételizünk-e fel egyebet is, mint ami náluk mutatkozik és feltehető-e, hogy azok az erők és folyamatok, melyek csak magasabbrendű élő lényeknél válnak észrevehetővé, ezeknél keletkeztek-e először. A mi céljainknak a szexualitás említett felfogása igen keveset nyújt. Fel lehet hozni ellene azt, hogy már eleve feltételezi olyan életösztönök létezését, a melyek már a legegyszerűbb élőlényben is működnek, mert hiszen másképp a kopuláció, mely az élet megszűnése ellen működik és megnehezíti a meghalás feladatának teljesítését, nem maradt volna meg és nem került volna kiépítésre, hanem mellőzésben részesült volna. Ha tehát a halálösztön feltételezését nem akarjuk elejtetni, akkor társul kell adnunk melléje az életösztönöket. De be kell vallanunk, mi itt egy két ismeretlennel bíró egyenlettel dolgozunk. Amit a tudományban a nemiség keletkezéséről egyébként találunk, oly kevés, hogy ezt a problémát olyan sötétséghez hasonlíthatjuk, melybe még csak egy hipotézis fénysugara sem hatolt be. Egészen más helyütt, igaz, találkoztunk egy ily hipotézissel, de ez oly fantasztikus — mithos inkább, mint tudományos magyarázat —, hogy nem mérészném itt idézni, ha nem felelne meg épen annak az egy feltételnek, amelynek teljesítésére mi törekszünk. Ugyanis az ösztönt annak a szükségletéből származtatja, hogy egy korábbi állapot visszaálljon.

Természetesen arra a teoriára gondolok, melyet Platon Symposium-jában fejtet ki Aristophanes-szel, amely

³¹ Ámbár Weismann (Das Keimplasma 1892) ezt az előnyt is tagadja: „A megtermékenyítés semmiképen sem jelent megifjodást vagy az élet megújhdását, egyáltalán nem volna szükséges az élet fenntartásához; nem egyéb az, mint arra való berendezés, hogy különböző öröklődési tendenciák keveredése lehetőségessé válják“. Azért mégis az ilyen keveredés hatását látja az élőlények variabilitásának fokozódásában.

nemcsak a nemi ösztönnek, hanem az objektumra vonatkozó egyik legfontosabb variációjának is az eredetét tárgyalja.³²

„Természetünk t. i., hajdan nem volt olyan, mint most. Három neme volt akkor az embernek és nem kettő, mint most csak him és nő; volt egy harmadik, mely ama kettőt egyesíté magában. Ennek az embernek mindene kettős volt, tehát négy keze, négy lába, két arca, két szeméremteste stb. Zeus ekkor arra indíttatta magát, hogy minden embert ketté osszon, mint a körtét vágják ketté amikor befőzik télire...”

„Mire így az elosztás megtörtént, minden egyes félemler vágyón vágyott együtt lenni a maga felével, át meg átkarolták egymást, össze-összeölelkeztek, sóvárogva kívánták, bárcsa k u j r a ö s s z e n ő n é n e k...”³³

A költőfilozófus irányítását követve megkockáztassuk-e azt a föltevést, hogy az élő anyag, miköben életrekelt, kis részecskékre lett szétszaggatva, melyek azóta a nemi ösztönöktől hajtva, újból egyesülni törekszenek? Hogy ezen ösztönök, melyekben az élettelen matéria vegyi affinitása folytatódik, a protisták birodalmán keresztül fokozatosan legyőzik a nehézségeket, amiket az életveszélyes ingerekkel telített környezet állít e törekvés útjába, a mely környezet ez ösztönöket egy védő kéregréteg képzésére készíti? Hogy az élő anyagnak szétrobbantott részecskéi így elérék a soksejtes állapotot és végül az újraegyesülésre hajtó ösztönt a legkoncentráltabb formában a csírasejtekre ruházzák rá.

De anélkül mégsem, hogy a kritikus meggondolás néhány szavát ne fűznök hozzá. Azt kérdezhetnék tőlem, hogy az itt kifejezett feltevések felől én magam meg vagyok-e győződve s ha igen, mennyiben? A feleletem ez volna: sem magam nem vagyok meggyőződve, sem másoknál nem kérek hitelt számára. Helyesebben

³² Ford. Derzsényi E. Franklin, 1909.

³³ Heinrich Gomperz prof.-nak (Bécs) köszönhetem e Platon-féle mithos eredetéről szóló következő megjegyzéseket, melyeket részben a saját szavaival ismétlek: „Arra szeretném a figyelmet felhívni, hogy lényegében ugyanez a teoria az Upanishádákban is megtalálható. A Brihad-Aranyaka—Upanishad I, 4, 3, (Deussen 60 Upanishads des Veda 393 l.), melyben a világ keletkezése az Atmanból az egyed, vagy az én-ből, van leírva, így szól: „...de ő neki (az Atmannak, az egyednek vagy az énnak) sem volt öröme; azért nincs öröme annak, aki egyedül van. Ekkor vágyakozott egy második után. Ugyanis oly nagy volt mint a nő és a férfi ha egymást átölelve tartják. Ezt az ő énjét két részre hasította: ebből keletkeztek férj és feleség. Azért ez a test az énen mintegy csak félrész, így magyarázta azt Jajnavalkija. Ezért lesz ez az üres hely itt az asszonnyal kitöltve.”

A Brihad—Aranyaka—Upanishad a legrégebb az Upanisha-

mondva: nem tudom mennyire hiszek bennük. Ugy vélem, hogy a meggyőződésem indulati tényezője itt nem is kell, hogy figyelembe jöjjön. Végre is, csupán tudományos kíváncsiságból is, átadhatja magát az ember egy gondolatmenetnek és követheti azt, ameddig csak lehet, vagy ha úgy tetszik, mint advocatus diaboli, aki azért még nem kell, hogy eladja a lelkét az ördögnek. Nem áltatom magam, tudom, hogy az ösztöntannak ez a harmadik lépése, amire itt vállalkoztam, nem tarthat igényt arra a bizonyosságra, mint a két korábbi, a szexualitás fogalmának kibővítése és a narcizmus fogalmának felállítása. Amazok az újítások a megfigyelésnek a teóriába való egyenes behelyettesítései voltak és nem voltak nagyobb hibaforrásokkal megterhelve, mint a melyeknek minden ilyen esetben elkerülhetetlenek. Az az állítás, hogy az ösztönök regresszív jellegűek, ugyan szintén megfigyelési anyagon alapul, tudniillik az ismétlési kényszer tényein. De lehet, hogy túlbecsültem ezeknek a jelentőségét. Ezen eszme keresztülvitele kétségkívül lehetetlen másként, mint úgy, hogy többször egymásután kombináljuk a ténylegest a csupán kigondolttal, és hogy e közben messze eltávolodunk a megfigyeléstől. Tudjuk, hogy a végeredmény annál megbízhatatlanabbá válik, minél többször tesszük ezt valamely elmélet felépítése közben; de a bizonytalanság foka nem adható meg. Lehet, hogy szerencsés volt az ötletünk, de az is lehet, hogy alaposan tévutra jutottunk. Az ilyen munkánál keveset várok az úgynevezett intuiciótól; ami ilyesmit eddig tapasztaltam, inkább az intellektus bizonyos pártatlansága eredményének látszott. Azonban, sajnos, ritkán vagyunk pártatlanok akkor, a mikor a végső dolgokról van szó, a tudomány és az élet nagy problémáiról. Ugy hiszem, e tekintetben mindenki bensőleg mélyen megindokolt előszeretetek uralma

dák között, és egy józanul ítélő kutató sem helyezi későbbre, mint a Krisztus szül. előtti 800-ik évre. Abban a kérdésben, lehetséges-e hogy Platon gondolata valami módon összefüggne evvel a hindú gondolattal, az uralkodó véleménnyel szemben nem adnék feltétlenül tagadó választ, mert ilyen lehetőséget a lélekvándorlás tanára nézve sem lehet kereken visszautasítani. Nem vonna le semmit a gondolatok e találkozásának jelentőségéből, ha Platon Pithagoras tanítványai közvetítésével ismerte volna meg az eszmét, mert maga Platon ilyen orientális hagyományból valamiképp füléhez jutott történetet nem tett volna magáévá és semmiesetre sem adott volna neki oly jelentős helyet, ha annak igazsága neki magának nem lett volna tiszta meggyőződése.

Ziegler K. egy cikkében, *Menschen u. Welten-werden*, (*Neue Jahrbücher für das klassische Altertum* Bd. 31, Sonderabdruck 1913), mely tervszertien foglalkozik a kérdéses gondolat kutatásával a Platon előtti időben, ezt babyloniai elképzelésekre vezeti vissza.

alatt áll, melyeknek öntudatlanul is kezére jár az okoskodásával. Ilyen jól megokolt bizalmatlanság mellett nem marad más hátra, mint hüvös jóindulat a saját gondolati erőlködésünkkel szemben. Sietek hozzáfűzni, hogy ilyen önkritika nem kötelez különösebb türelmességre eltérő véleményekkel szemben. Könnyörtelenül szabad elutasítani olyan elméleteket, melyeknek az észlelések elemzésének már az első lépései ellentmondanak, emellett azért azt is tudhatjuk, hogy azoknak a teóriáknak a helyessége, melyekért mi szállunk sikra, szintén csak ideiglenes. A halál és élet-ösztönök feletti spekulációnk megítélésénél kevésbé zavarna bennünket az, hogy annyi idegenszerű és nem szemléletes folyamat fordul elő benne, mint pl. az, hogy egyik ösztön a másikat kiszorítja vagy hogy az éntől a tárgy felé fordul stb. Ez csak onnan van, mert kénytelenek vagyunk a pszichológia (helyesen: mélységi pszichológia) tudományos műszavával, vagyis saját képletes beszédével dolgozni. Máskülönbén egyáltalán le se tudnók irni a megfelelő folyamatokat, sőt észre sem vettük volna őket. Leírásunk fogyatékoságai valószínűleg eltűnnének, ha a pszichológiai műszavak helyébe már élettani vagy vegytani műszavakkal helyettesíthetnénk be. Igaz, hogy ezek is csak a képletes beszéd részei, de olyanéi, mellyel már régóta megbarátkoztunk és amely talán egyszerűbb is.

Ellenben tisztán kell hogy álljon előttünk az a tény, hogy elmélkedésünk bizonytalanságát nagy mértékben növelte az a kényszerűség, hogy a biológiához kellett kölcsönért foyamodnunk. A biológia valóban a korlátlan lehetőségek birodalma, a legmeglepőbb felvilágosításokat várhatjuk attól, hogy hozzá intézett kérdéseinkre néhány évtized múlva milyen válaszokat adna. Talán éppen olyanokat, melyek hipotéziseink egész fáradtságos építményét elfujják. Ha pedig ez így van — mondhatná valaki — minek is olyan munkába fogni, mint amelyet ez a fejezet közöl, és minek azt egyáltalán közzétenni? Nos hát, nem tagadom, hogy van benne néhány analógia, kapcsolat összefüggés, melyeket figyelemre méltóknak találtam.³⁴

³⁴ Néhány szó elnevezéseink tisztázására, melyek fejtegetéseink közben bizonyos fejlődésen mentek keresztül. Hogy mik a „szexuális ösztönök“, azt tudtuk a nemekhez és a szaporodási funkcióhoz való vonatkozásukból. Ragaszkodtunk az elnevezéshez akkor is, mikor a pszichoanalízis eredményei arra kényszerítettek bennünket, hogy a szaporodáshoz való vonatkozásukat lazítsuk. A narcisztikus libido feltevéseivel és a libidofogalomnak az egyes sejtre való kiterjesztésével, Eros-szá változott számunkra a szexuális ösztön, mely egymáshoz közelíteni és összetartani

igyekeznek az élő anyag részeit, és az általában úgynevezett szexuális ösztönök úgy tüntek fel, mint ezen Erosnak a tárgy felé fordult részletei. A spekuláció aztán ezt az Erost az élet kezdetétől fogva működteti és szembe állítja mint „életösztönt“ a „halálösztönrel“, mely a szervezetnek életre-keltése által létesült. Megkísérli az élet titkát megfejteni e két, az összekezdétől egymással küzdő ösztön feltételezésével. Kevésbé áttekinthető talán az az átalakulás, melyen az „én“ ösztönök fogalma ment keresztül. Eredetileg így neveztük mindazokat az általunk közelebről nem ismert ösztön-irányokat, melyek a tárgyra irányított szexuális ösztönökről leválaszthatók és ellentétbe hoztuk az énosztönöket a szexuális ösztönökkel, melyeknek kifejezője a libidó. Később közeledtünk az én analiziséhez, és felismertük, hogy az énosztönök egy része szintén libidinózus természetű, és önmagát vette tárgyul. Hozzá kellett sorozni most már ezeket a narcisztikus önfentartási ösztönöket a libidinózus szexuális ösztönökhöz. Az — én és szexuális ösztönök közötti ellentét átváltozott az én — és tárgyösztönök közötti ellentétté, mindkettő libidinózus természetű. Helyébe lépett azonban egy új ellentét a libidinózus (én- és tárgy-) ösztönök és mások között, melyek az „én“-ben állapíthatók meg, és talán a destruktív ösztönökben mutathatók fel. A spekuláció ezt az ellentétet változtatja át életösztönök (Eros) és halálösztönök ellentétévé.

VII.

Ha az, hogy az ösztönök korábbi állapotot akarnak visszaállítani, tényleg az ösztönök oly általános jellege, akkor nem szabad azon csodálkozni, hogy a lelki életben annyi folyamat bonyolódik le függetlenül az örömevtől. Ez a jelleg közlődnék minden részletösztonnel és minden egyes esetben a fejlődési pálya bizonyos állomásának újból való elérésére vonatkoznék. De mindaz, a mi fölött az örömev még nem nyert hatalmat, még nem kell, hogy ellentétben álljon vele, és megoldatlan még a feladat, hogy meghatározzuk az ösztönös ismétlési folyamatok viszonyát az örömev uralmához.

A lelki élet legkorábbi és legfontosabb funkciói egyikének ismertük fel azt, hogy „megkösse“ az érkező ösztönrezdületeket, a bennük uralkodó elsődleges folyamatot másodlagossal helyettesítve, szabadon mozgó megszállási energiájukat túlnyomóan nyugvó (tonikus) megszállássá változtassa át. Nem lehet az átváltoztatás ideje alatt tekintettel lenni a kinerzet létrejöttére, de ez még nem jelenti azt, hogy az örömev ez által fel volna függesztve. Ellenkezőleg, ez az átváltoztatás épen az örömev szolgáltatásban történik; a megkötés előkészítő cselekmény, mely előkészíti és biztosítja az örömev uralmát.

Válasszuk el egymástól élesebben, mint a hogy eddig tettük, a tendenciát és a funkciót. Így az örömev egy tendencia, olyan funkció szolgáltatásban, melynek feladata, hogy a lelki készüléket teljesen ingerületmentessé tegye, vagy, hogy az ingerület mennyiségét benne állandó vagy lehetőleg alacsony fokon tartsa. Egyik fogalmazás mellett sem tudunk még határozottan állást foglalni, de észrevevessük, hogy az így meghatározott funkciónak része van minden élőnek azon általános törekvésében, hogy az anorganikus világ nyugalamához visszatérjen. Mindannyian tapasztaltuk, hogy a számunkra elérhető legnagyobb gyönyör, a nemi aktus, a legmagasabbra fokozott ingerület pillanatnyi

kialvásával van összekötve. Az ösztönrezdület megkötése pedig előkészítő funkció volna, mely az ingerületet a levezető örömben való végleges elintézésre készíti elő.

Ugyanebből az összefüggésből adódik az a kérdés, hogy öröms és kínérzéseket egyformán termelhetnek-e a megkötött és a kötetlen ingerületi folyamatok. Itt azután egész kétségtelennek látjuk, hogy a megkötetlen, primér folyamatok mindkét irányban sokkal intenzívebb érzéseket eredményeznek, mint a megkötött, másodlagos folyamatok. Az elsődleges folyamatok időrendben is a korábbiak, a lelki élet kezdetén nem volt kívülük más, és azt következtethetjük, hogy ha az örömeelv nem érvényesülne már bennük is, akkor a későbbiek számára ki sem tudna alakulni. Arra az alapjában nem is egyszerű eredményre jutunk így, hogy a lelki élet kezdetén az örömbre való törekvés sokkal intenzívebben nyilvánul meg, mint később, de nem oly korlátlanul, az elv kénytelen gyakori megszegését elviselni. Érettebb korokban az örömeelv uralma sokkal jobban van biztosítva, de a megfékezés alól ép oly kevéssé vonhatta ki magát, mint a többi ösztön általában. Mindenesetre, a másodlagos folyamatnál ép úgy meg kell lenni annak, ami az ingerület-folyamatnál az öröms és kínérzéseket előidézi, mint az elsődleges folyamatnál.

Itt volna a helye annak, hogy további kutatásokat kezdjünk meg. Tudatunk belülről nemcsak az öröms és kín érzéseit közli, hanem egy különös feszültséget is, mely önmagában ismét lehet örömteli vagy kínos. Vajjon megkötött vagy kötetlen energia folyamatok-e azok, melyeket ezen érzések által különböztethetünk meg egymástól, avagy a feszültségérzés a megszállás abszolút nagyságára, esetleg színvonalára vonatkoztatandó-e, míg az örömkínsorozat a megszállás nagyságának az időegységben való változását mutatja? Fel kell hogy tűnjék az is, hogy az életösztönöknek mennyivel több dolguk van belső észrevevésünkkel, mert ezek rendezavarók módjára lépnek fel, szakadatlanul feszültségeket hoznak magukkal, melyeknek elintézését örömbnek érezzük, míg a halálösztönök munkájukat, úgy látszik, feltűnés nélkül végzik. Az örömeelv valósággal mintha a halálösztönök szolgálatában állna; igaz ugyan, hogy a külső ingerek fölött is örködik, melyeket mindkét ösztönfajta veszélyesnek minősít, de különösen örködik a belülről jövő ingerfokozódásokra, melyek az életfeladat megnehezítését eredményezik. Ehhez számtalan egyéb kérdés kapcsolódik, melyekre most felelni nem lehet. Türelmeseknek kell

lennünk és bevárnunk a kutatás további eszközeit és alkalmait. És készen kell lennünk arra is, hogy elhagyjunk olyan utat, melyen egy ideig jártunk, ha úgy látjuk, hogy az jóra nem vezethet. Csak azok a hívők, a kik a tudománytól az elvetett katekizmus pótlékát követelik, vehetik rossz néven, ha a kutató továbbképzí vagy akár átformálja nézeteit. Vigasztaljon bennünket különben a költő tudományos megismerésünk lassú haladásáért:

„Érd el sántikálva, ha nem tudsz repülni.

Ugymond az Irás is: bicegni nem szégyen.“³⁵

³⁵ „Was man nicht erfliegen kann, muss man erhinken.

Die Schrift sagt, es ist keine Sünde zu hinken.“
(Rückert: Makamen des Hariri.)

UGYANEBBEN A KIADÁSBAN JELENT MEG

PROF. DR. S. FREUD

A MINDENNAPI ÉLET PSZICHOPATHOLOGÍÁJA

CIMŰ KORSZAKALKOTÓ MUNKÁJA, AMELYET A MAGYAR SAJTÓ EGYHANGU ELISMERÉSSSEL FOGADOTT.

A napilapok és folyóiratok kritikájából ötletszerűen ragadunk ki egynéhányat:

GYÓGYÁSZAT:

A mindennapi élet pszichopathológiája.

Freud professor egyik alapvető művének, a „Psychopathologie des Alltagslebens“-nek magyar fordítása a napokban került ki a sajtó alól s ez nagyon értékes gyarapodását jelenti a magyar nyelven megjelent lélekelemző irodalomnak, melyet Freud egyéb standard műveinek magyar nyelvű fordítása fog a közel jövőben kiegészíteni. A neurozisos tanának tudattalan lelki életünk jelenségeire, az ösztönelfojtásokra s azok visszatéréseire való felépítése mellett Freud fáradhatatlan kutatószellemének volt leginkább módjában, hogy az általa megvilágított lelki erőszervezetek alapvető jelentőségét a normális lelki élet határain belül is kimutassa. A lélekelemző módszert alkalmazta mindennapos lelki tevékenységünknek részben elhanyagolt, részben kielégítően fel nem derített és rejtélyes jelenségeire, mint amilyen az álom, az élc és a mindennapos élet pszichopatologikus jelenségei, az elfeledkezés, elszólás, balfogás, babona és tévedés, stb. Most magyarul is megjelent könyvében sikerült felderítenie, hogy az utóbbi csoportba tartozó lelki jelenségek tudattalan, de többé-kevésbé indulattelt lelki tartalmak áttörései megfelelően leplezett alakban tudatos gondolkodásunkba, melyek gondolkodásunknak, valamint belőle kiinduló szándékainknak, cselekedeteinknek a megzavarásában nyilvánulnak meg, amelyekből kiindulva felderíthetjük a zavar értelmes okát. Alapgondolata szellemességében és tisztaságában Adams és Leverries csillagászokéra emlékeztet, akiknek sikerült az Uranus pályájának zavarából egy addig ismeretlen bolygó, a Neptunus jelenlétére következtetni. Mint a csillagászokat a teleszkóp úgy igazolja Freud következtetését a zavarok okának felderítésében a lélekelemző módszer.

A példák, melyeket elemzés alá vesz, nemcsak tudományos, de emberi szempontból is rendkívül érdekesek. Az orvosnak pedig több szempontból is felkeltik az érdeklődését. Ugy tekinthetjük őket, mint lelki zavarok határeseit, amelyek kicsinyben megmutatják azt az utat, amelynek mentén pathológiás tünetek is létrejöhetnek. Másfelől pedig, minthogy a patológiás határt nem lépik át, s nagyon gyakoriak, önmagunkon is gyakran és könnyen észlelhetők és az értelmük is többnyire közelfekvő vagy pedig felületes analysis-sel is könnyen hozzáférhető, ezért didaktikus és propedeutikus értéküket nem becsülhetjük elég magasra. Freud könyve megmutatja, hogy milyen alkalmas eszköz a magunk és mások téveselekményeinek megfigyelése és elemzése a tudattalan vágyak, gondolatok, az elfojtás és az elfojtott lelki tartalmak visszatérési lehetőségeinek és módjainak megismerésére, amely lelki erőszervezetek a neurosisok és psychosisok aetiológiájában döntő szerepet játszanak s amelyeknek ismerete ma már még a nem szakorvos számára is mindinkább elkerülhetetlen. Ránk, orvosokra nézve még külön is jelentőségteljes a mindennapi élet pszichopatológiájának ismerete s ezen a réven saját tudattalan impulsusainknak tökéletesebb controllja, mert mindazok a tévedések, balfogások, elírások és megfélekedezések, melyek másoknál csak futó bosszúságra, vagy megértő mosolyra adnak okot, az orvosnál végzetes következményű műhibák lehetnek, amelyekre könnyű volna példát felhozni. Elősegíti ezt, hogy az orvosi hivatásra szólító tudatos és tudattalan ösztönök bonyolultsága és ellentétessége igen jó táptalaj hasonló jelenségek kifejlődésére.

Nem becsülhetjük kevesebbre a könyv tudománytani jelentőségét sem, hiszen Freud ebben is épp úgy, mint mikor a neurosisoknak a lélek tudattalan rétegeibe nyúló szerkezetét tárta fel, a lelki életnek egyik rejtett és hiányosan magyarázott területét tette hozzáférhetővé logikus megértésünk számára s ezzel nagy mértékben segített kiépíteni a lelki történések determináltságának a tanát.

Mindezekon kívül Freud szabatos s mégsem fárasztó tudományos nyelve, stílusának plasticitása és közvetlensége állandó kontaktusa az élettel és jó fordítás ajánlják a műnek olvasását.

Dr. Pfeifer Zsigmond.

MAGYAR IRÁS:

A pszichoanalízis tudományos mozgalma ma világszerte előretörően van. A hivatalos elmekór- és ideggyógytan a legutóbbi időig az agy és idegrendszeri legsúlyosabb, mondjuk kitapintható kórképeken kívül nem vette elég komolyan az idegélet ezernyi jaját-baját. Évtizedek óta hallani, hogy minden második ember, különösen pedig a városi ember, „szenved az idegeitől,” nemi élete zavaros, „ideges” — s ha nem is kimondottan klinikatöltelék, — de nem is egészséges. És a hivatalos szakvilágnak nem volt egyebe, mint általános

szólásformái a diagnózisban és vagy ugyanezek vagy bróm- és rokonkészítményei, hidegvizkúrái a kezelésben.

Ebben az általános zűrzavarban és lagymatagságban új perspektivákat tárt fel Freud. Rendszerét az itt rendelkezésre álló pár sorban nem áll módunkban ismertetni. Elég az hozzá, hogy a tudomány ma már nem kell, hogy fatalisztikusan vagy tehetetlenül álljon az idegesség számtalan válfajával szemben. Freud és tanítványainak úttörő meglátásai alapján, tömérdek részletkutatás tárta föl a neurózisok neve alatt összefoglalt emberi szenvedés gyökereit, azoknak egymásközi és az úgynevezett normális lelki étellel, a tömeglélekek s a gyermeki lélek kifejlődésével való összefüggéseit.

A freudi teória és a vele kapcsolatos klinikai kutatások eredményeit már részben ismeri a magyar közönség. Nem nagyképtű tudálékos tankönyvek ezek, hanem szellemesen és jól megírt opusok, amelyek a nagy természettudósok vagy talán még inkább a nagy filozófusok klasszikus munkáira emlékeztetnek.

Dr. Kiss Ernő.

VILÁG:

A Világ olvasói tudnak Freudról és iskolájáról. A mindennapi élet pszichopathológiája című műve most jelent meg magyarul a könyvkiadatokban. Freud kedvelői nagy élvezettel fogják olvasni ezt a mély tudományosságú és végtelenül szellemes könyvet.

KELET NÉPE:

A mindennapi élet pszichopathológiája. Kissé csodálkozva vettük kézbe ezt a nagyon tudományos című könyvet. Alcime enyhítette első ítéletünket: — elfelejtés — elszólás — balfogás — babona és tévedés — végül is nem tudtuk letenni, amíg végig nem olvastuk. Freud professzor a szerzője, aki nemesak tudós, de egyszersmind: kiváló írói egyéniség is. Freudet nem kell bemutatnunk hiszen . . . nevéhez fűződik az ujabbkori lélektani kutatás sok pompás eredménye és az idegkörtan egészen újszerű irányzata: a pszichoanalízis.

Mint minden tudományos elméletet, úgy ezt is tömérdek harsveszi körül. Maga a vitatás már eredmény: akkor midőn valamit öt-ötök óta a bevált módon — éveken át — agyonhallgattak.

Bár az irányzat elméleti és gyakorlati értékétől át vagyunk hatva, részlegesebb tárgyalásába a mű tartalmánál fogva nem bocsátkozunk. Csak annyit állapítunk meg a kritika szempontjából, hogy: nemesak tudós munkával van itt dolgunk, hanem végtelenül érdekes és élvezetesen megírt irodalmi művel is, amely mindenkit érdekel, hiszen valamennyiünk legintimebb nyavalyájáról, idegeinkről van benne szó . . .

Freud tanárnak a mindennapi élet kórtanáról szóló tanulmánya, régi kedves könyvem, most jelent meg magyarul. Ez a munka, mely nyájas kalauzként nyomról-nyomra vezet a lelki élet titkaiba, tulajdonképp minden sorával azt tanítja, hogy nincs véletlen.

Azt hiszem, ez az új igazság nagyon régi igazság. Mindenesetre döbbenetes, hogy csak nemrégiben mondták ki és sok ezer év gondolkozói haltak meg, anélkül, hogy ily világosan formába öntötték, ily kézzelfoghatóan beigazolták volna. Szívesen elismerték, hogy okozat nincs ok nélkül és egy tollpihe sem mozdulhat helyéről külső erő beavatkozása nélkül. Azok azonban, kik ezt a tanulságot már hajlandók voltak a külső világra alkalmazni, nyomban visszatörténtek, mihelyt önmagukra is ki kellett terjeszteniök. A véletlenről beszélték. Valaki valamit elfelejtett „véletlenül“, valaki elszólta, vagy elírta magát „véletlenül“, valaki valamit leejtett, vagy elvesztett „véletlenül“, valaki elrakott egy tárgyat, úgy hogy többé sohase találta meg, szintén „véletlenül“.

De mi a véletlen? Miért nem jut most eszembe egy telefonszám, melyet félórával ezelőtt még tudtam s miért tudom ismét félóra múlva? Miért mondok durva gorombaságokat X-nek, sajnálatos nyelvbotlás folytán, holott ép bókolni óhajtottam? Miért hull ki kezemből már hatodszor ez a villa és miért veszttem el mindig az esernyőmet? Miért nem találok könyvtáramban ezt, vagy azt a könyvet?

Ezekre a kérdésekre felel Freud munkája, öntudatosnak látszó tetteinket megvilágítva azokkal a vágyakkal, melyeket magunknak sem vallunk be, azzal az elsüllyedt, láthatatlan, de titkosan működő világgal, melyet születésünk óta felhalmozott emlékeinkből hordozunk magunkban, az öntudatlannal, mely éber korunkban is tovább éli a maga áloméletét s végzetesen irányítja cselekedeteinket és velük együtt sorsunkat.

Nekem e cikk keretében nem céloz az, hogy a könyvhöz megjegyzéseket fűzzek, még az sem, hogy ismertessem s csak megközelítően is fogalmat adjak róla. Mindössze néhány esetet sorakoztatok föl, melyet tulajdon megfigyelésem alapján évekkal ezelőtt jegyeztem fel.

A világháború második évében egy körben nagyobb társaság kártyázott, többnyire civilek, köztük egy főhadnagy, ki még nem került el a harctérre s itthon egy jótékony intézményt vezetett. Hozzákerülvén a kártya, barátai évödni kezdtek vele, egyesek *vitéz főhadnagy uramnak* nevezték, mások pedig védelmére keltek s meentegették, hogy *ő a budapesti frontot védelmezi*. A főhadnagy elpirult, lenyelte a tréfát, nem szólt semmit. Pár nap múlva egy újságban azt olvastam, hogy a főhadnagyot *véletlenül baleset érte*, amint le akart szállni a villamosról, oly szerencsétlenül ugrott, hogy a kocsí átment a lábán, melyet később le is kellett vágni, tőből. Semmi kétség, hogy e *szerencsétlenségnek* egyik, talán legfőbb oka a kártyaközi megjegyzés. A főhadnagy megsebesült *a budapesti*

fronton s később szegény mankóval járt az utcán, egyenruhájában, mint egy rokkant.

Hasonló *önbüntető véletlent* figyeltem meg egyszer, külföldi utamon. Észrevettem, hogy a főpincér három frankkal többet számított az ebédért. Kifizettem a számlát, de mielőtt elment, megkérdeztem, nem tévedett-e. Azt válaszolta, hogy nem. Másnap ismét itt ebédeltem. Ötvenfrankos bankjeggyel fizettem. Nem kis meglepetésemre azonban a főpincér gyorsan elém dobott kilenc tizfrankos aranyat s még pár ezüst- és rézpénzt, nyilvánvalóan száz frankból adott vissza. Figyelmeztettem, *tévedésére*, amit zavart köszönettel fogadott. Az előző napi *véletlent* akarta jóvátenni, öntudatlanul, egy gavalléros kézmozdulattal.

Nemkevésbé tanulságos az az elírás is, mely velem történt meg. Ifjúkoromban bírálatot kellett írnom egy kitünő, öreg író munkájáról, kit nagyrabecsültem. Beszámolóm elismerő volt s ezzel a megállapítással végződött: „Ez a *zseniális* könyv betetőzése X. Y. munkásságának.“ A kefelevonatot olvasva vettem észre, hogy a fönti mondat nyomtatásban így festett: „Ez a *szenilis* könyv betetőzése X. Y. munkásságának.“ Azonnal kijavítottam a gonosz sajtóhibát, mely egész kritikámat csuffá tette volna, s a szöveg helyesen jelent meg. Amint azonban elmeséltem az esetet egy orvos barátomnak, ki lélekelemzéssel foglalkozott, azt tanácsolta, kérjem vissza a kéziratot a nyomdából s nézzem meg. Valóban én tévedtem, nem a szedő. A *zseniális* szóból míg agyamtól tollamig ért, *szenilis* lett, féltékenységből, azzal az óhajtva-rettegett kaján reménnyel, hogy a „sajtóhiba“ mégis csak megjelenik.

Néha nemesak az író téved, hanem a szedő is. Minden sajtóhibának megvan a maga lélektani története. A bolsevizmus bukása után egy ujság cikkírója ezt írta: „Ezekután a polgári társadalom *vezetése* feltétlenül biztosítva van.“ A szedő ezt így szedte ki: „Ezekután a polgári társadalom *veresége* feltétlenül biztosítva van.“ Ő is ép úgy tévedett, mint én, titkos vágyát vetítve a betűkbe, keze nem engedelmeskedett fejének, de azért nem kétkezem, hogy a polgári társadalmat ép oly őszintén szerette, mint én az agg, *zseniális* író.

Nem akarom szaporítani a példákat, melyek a kis és nagy véletleneket magyarázzák. Aki a lélekelemzés alapján nyílt szemmel nézi az életet, naponta ezer ilyent talál s élesebben látja az embereket, mintha üvegfalon át szemlélné lüktető szívüket, falánk gyomrukat, emésztő beleiket s prédára leső, telhetetlen étvágyukat, mely mindig kész kisebb-nagyobb gyilkosságra. Ezáltal elveszti azt a puha, kecsesgató káprázatát, hogy angyalok között él. Kárpótlásul kap helyette valami derült szomorúságot. Tudja, hogy ragadozók között mozog s maga is ragadozó, ép oly gyarló, mint ők. A folytonos önbírálat által pedig nevelő önismeretre tesz szert s eljut ahhoz a nem-nagy, de nem-hazug erkölcsi magaslathoz, ahhoz a nem-hősies, de valódi jósághoz, tisztasághoz és megbocsátáshoz, melyre ember egyáltalán képes.

Kosztolányi Dezső.

BUDAPESTI HIRAP:

A pszichoanalízis a lélektan és idegyógyászatnak legújabb-szerű irányzata. Főképvisezője Freud bécsi egyetemi professzor, aki-nek *A mindennapi élet pszichopathológiája* című könyve most került magyarul a könyvesboltok ablakába, miután már hét nyelven járta be a világot. Uttörő és szellemes könyv . . .

MAGYARSÁG:

Az „Elszólás, elfelejtés, balfogás, babona és tévedés“ az alcíme és „A mindennapi élet pszichopathológiája“ a főcíme egy minden ki-rakatban ott látható új könyvnek. A pszichoanalízis (lélekelemzés) iskolája megalapítójának, Freud professzornak egyik legérdekesebb és legnépszerűbb könyve ez, amely magyarul hetedik nyelven ter-jeszti az új, sokat vitatott tanítást.
